

Bestuurlijke vernieuwing in de gemeente

Losser

Master thesis

Rick Buursink

Begeleiders:

Prof. Dr. R. Torenvlied, University of Twente

Prof. Dr. M.J.G.J.A. Boogers, University of Twente

B. Pikula, Gemeente Losser

Public Administration

Lokaal & Regionaal Bestuur

S1753924

Gemeente Losser

UNIVERSITY OF TWENTE.

Voorwoord

Geachte lezer,

Dit onderzoek is gemaakt in het kader van mijn master scriptie ter afronding van de master Public Administration aan de Universiteit Twente. Na drie jaar in de Jongerenraad van de Provincie Overijssel te hebben gezeten en de verbinding tussen provinciale politici en jongeren van dichtbij mee gemaakt te hebben is het doen van een onderzoek naar diezelfde verbinding op lokaal niveau een mooi sluitstuk voor mijn opleiding. Ook is deze scriptie het sluitstuk van iets meer dan zeven jaar studeren. Van alle vier de gevolgde opleidingen heb ik verschillende dingen meegekregen waar ik zeer dankbaar voor ben. Ook had ik dit onderzoek niet alleen kunnen doen. In het bijzonder wil ik allereerst mijn begeleider Prof. dr. René Torenvlied bedanken. Zijn input en ondersteuning hebben mij meerdere malen enorm geholpen bij het schrijven van deze scriptie. Daarnaast wil ik Prof. dr. Marcel Boogers bedanken voor zijn rol als tweede begeleider en voor zeer nuttige feedback. Ook Ben Pikula, Sanne Pieffers-van Drielen en Peter Bosman wil ik bedanken als begeleiders vanuit de Gemeente Losser voor alle ondersteuning. Ook Dr. Maya van den Berg en Cristina Zaga van het DesignLab ben ik dankbaar voor de organisatie van de interventie. Eveneens wil ik Seeta Autar bedanken voor de mooie tijd bij het Netherlands Institute of Government en alles wat daarbij kwam kijken gedurende mijn studie. Tot slot wil ik nog mijn lieve familie, vriendin en vrienden bedanken voor alle hulp en ondersteuning de afgelopen jaren.

Ik wens u veel plezier bij het lezen!

Rick Buursink

Enschede, oktober 2019

Samenvatting

In de volgende master scriptie wordt gefocust op bestuurlijke vernieuwing in de gemeente Losser en dan met name op de rol van jongeren in deze vernieuwing. De volgende onderzoeksvraag is hiervoor opgesteld: ***Op welke wijze en in welke mate leidt een ontwerpgerichte interventie – met betrekking tot het vraagstuk van migratie van jongeren vanuit de gemeente Losser – tot (a) een beter begrip van de motieven tot migratie en oplossingen, en (b) tot een sterkere verbondenheid met de gemeente Losser en de lokale politiek.*** Het doel binnen dit onderzoek is het kijken op welke manier Losserse jongeren beter betrokken kunnen worden bij lokale politiek en bestuur en wat de ontwerpgerichte interventie biedt voor jongeren en de lokale politiek. De onderzoeksmethode is een mix van een verschillende onderzoeksmethoden en heeft daarmee het karakter van een quasi kwalitatief experimenteel onderzoek. In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van twee enquêtes, een voor- en nameting, die afgenomen zijn bij deelnemers aan de ontwerpgerichte interventie, evenals bij een controlegroep die niet aanwezig is bij de ontwerpgerichte interventie. Daarnaast is er een kort interview afgenomen bij een gemeenteraadslid. De relevantie van het onderzoek kan worden gevonden in de uitdaging die het betrekken van jongeren voor gemeenten en andere overheden betekent, het onderzoek kan helpen bij het vinden van een manier voor de gemeente Losser om bestuurlijke vernieuwing vorm te geven. In het onderzoek is gevonden dat er in de gemeente Losser geen significante verschillen zijn tussen de jongeren die deel hebben genomen aan de interventie en de jongeren die niet deel hebben genomen aan de interventie als het gaat om de verbondenheid met de gemeente Losser en de lokale politiek. Toekomstig onderzoek is nodig om te zien of er wel een significant verschil is tussen jongeren in andere gemeenten. Doordat dit onderzoek in een specifieke gemeente met haar eigen kenmerken is uitgevoerd is het lastig om de resultaten 1 op 1 te kopiëren naar andere gemeenten.

Steekwoorden: Burgerparticipatie, Jongerenparticipatie, Gemeente, Bestuurlijke Vernieuwing

Inhoud

Voorwoord	2
Samenvatting	3
1. Inleiding	5
1.1 Aanleiding	5
1.2 Onderzoeksvraag	6
1.3 Relevantie	9
1.3.1 Wetenschappelijke relevantie	9
1.3.2 Maatschappelijke relevantie	9
1.4 Leeswijzer	10
2. Theoretisch kader	11
2.1 Het lokale bestuur en de lokale politiek	11
2.2 Betrokken jongeren bij het lokale bestuur en de lokale politiek	13
2.3 De determinanten van de aantrekkelijkheid van grensgemeenten	18
2.4 Ontwerpgerichte interventies in de praktijk	21
2.5 Hypothesen	24
3. Methodologische verantwoording	26
3.1 Type onderzoek	26
3.2 Dataverzameling	27
3.2.1 Documentenanalyse	27
3.2.2 Enquêtes	27
3.2.3 Interview	28
3.3 Operationalisering	28
3.3.1 Ontwerpgerichte aanpak / interventie	29
3.3.2 Afhankelijke variabelen	32
3.3.3 Controlevariabelen	35
3.4 Validiteit en betrouwbaarheid	36
3.5 Populatie en sampling	37
4. Resultaten	38
4.1 Interventie	38
4.2 Hypothese 1: Vergelijken van de voor- en nameting	39
4.3 Hypothese 2: Vergelijken van de nameting en de controlegroep	43
4.4 Hypothese 3: Vergelijken van de voormeting en de controlegroep	48
4.5 De migratiemotieven van jongeren	52
5. Conclusie	55
5.1 Conclusie	55
5.2 Discussie	56
5.3 Aanbevelingen	57
Bibliografie	59
Appendix 1. Onderzoeksinstrument: Enquête voormeting	63
Appendix 2. Onderzoeksinstrument: Enquête nameting	70
Appendix 3. Onderzoeksinstrument: Enquête controlegroep	74
Appendix 4. Onderzoeksinstrument: Interviewleidraad	81

1. Inleiding

Dit onderzoek richt zich op de relatie tussen de gemeenteraad en haar inwoners in de Gemeente Losser. De groep inwoners welke centraal staan in dit onderzoek zijn jongeren uit de Gemeente Losser. Losser is een gemeente in Overijssel en heeft, verdeeld over vijf kernen, ruim 22.500 inwoners. In dit hoofdstuk wordt de aanleiding van het onderzoek beschreven rondom het proces van bestuurlijke vernieuwing in de gemeente Losser. Daarna worden de onderzoeksvragen uitgewerkt, welke de basis van het onderzoek zullen vormen. Tot slot worden in dit hoofdstuk de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van het onderzoek besproken.

1.1 Aanleiding

Een van de meest in het oog springende trends in het openbaar bestuur in de afgelopen jaren is het betrekken van burgers bij het formuleren en uitvoeren van gemeentelijk beleid, de volksvertegenwoordigende rol van raadsleden is daarmee ook belangrijker geworden. Raadsleden staan midden in de samenleving, hebben in de gemeente veel contacten en zijn vaak het eerste aanspreekpunt voor burgers. Vooral in een gemeente met meerdere kernen zoals Losser is een goede verspreiding van raadsleden over de kernen en diverse verenigingen van belang. In de gemeente Losser lijkt hier al wel sprake van te zijn, de raadsleden wonen verspreid over de kernen en kijkende naar hun nevenfuncties veelal actief in verenigingen. Ondanks het gezonde activisme kunnen er altijd groepen in de samenleving zijn die minder bereikt worden, hiervoor kunnen dan andere mogelijkheden tot verbinding worden gezocht.

Over de verbindende rol van raadsleden heeft Julien van Ostaaijen voor de Nederlandse Vereniging van Raadsleden in 2016 een essay geschreven. Van Ostaaijen pleit ervoor dat de raad zich hard opstelt tegenover het college en zacht naar de samenleving. Hiermee doelt hij op een aanpak richting het bestuur waarin initiatief wordt genomen door de raad en deze ook een eigen agenda heeft. Richting de samenleving pleit van Ostaaijen ervoor zachter te zijn, ofwel de verbindende rol van de raadsleden naar de samenleving uit te breiden en ruimte te laten voor initiatieven uit de samenleving (van Ostaaijen, 2016, p.22). Wat betreft gemeentelijke inspanning, blijkt uit de jaarlijkse monitor burgerparticipatie van ProDemos dat 82% van de gemeentebesturen in Nederland minstens één formele regeling heeft die het werken van burgerparticipatie leidt (ProDemos, 2018, p.15). Voorbeelden hiervan zijn een nota burgerparticipatie of een referendumverordening. Naast deze formele instrumenten en de rol van raadsleden is er nog een groot scala aan andere methoden om invloed te verlenen aan burgers bij beleid en besluitvorming. Hierbij zijn voorbeelden te bedenken

zoals inspraakavonden, denktanks en stadsdialogen. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) kent dan ook een grote databank met voorbeelden van burgerparticipatie op veel beleidsterreinen.¹

De inspraak van burgers is daarnaast vastgelegd in artikel 150 van de gemeentewet (Overheid.nl, 2018a) en is daarmee een wettelijk recht:

“De raad stelt een verordening vast waarin regels worden gesteld met betrekking tot de wijze waarop ingezetenen en belanghebbenden bij de voorbereiding van gemeentelijk beleid worden betrokken.”

Evenals in veel andere gemeenten is er in de gemeente Losser de wens om de verbinding tussen inwoners en de gemeenteraad te versterken. In het kader daarvan wordt tijdens de raadsperiode 2018-2022 extra aandacht besteed aan bestuurlijke vernieuwing. De werkgroep ‘Bestuurlijke Vernieuwing’ is opgezet met vertegenwoordigers van alle vijf partijen welke in de gemeenteraad zetelen, dit zijn het Burgerforum, CDA, VVD, D66 en PvdA.

De werkgroep richt zich met name op het beantwoorden van de volgende twee vragen (Losser, z.d.):

Op welke wijze komt de raad meer aan de voorkant van beleidsprocessen?

Op welke wijze kan de relatie tussen inwoners en gemeenteraad meer vorm en inhoud krijgen?

Dit onderzoek zal zich richten op het gedeeltelijk beantwoorden van de tweede vraag, waarbij de focus zal liggen op de relatie van de gemeenteraad met jongeren uit de gemeente Losser. Onderzocht zal worden op welke manier jongeren uit de gemeente Losser beter bij de gemeente(raad) kunnen worden betrokken en hoe de gemeente(raad) een betere verbinding krijgt met de jongeren.

1.2 Onderzoeksvraag

In de volgende paragrafen zal worden ingegaan op de onderzoeksvraag die aan de basis van dit onderzoek ten grondslag ligt. De onderwerpen die voorkomen in de onderzoeksvraag zullen eveneens in de komende paragrafen worden geconceptualiseerd.

De onderzoeksvraag die gesteld zal worden kijkt naar de rol van jongeren (en hun verbinding met raadsleden) bij het op peil houden van de leefbaarheid in de gemeente Losser en vice versa. Enerzijds

---

¹ <https://praktijkvoorbeelden.vng.nl/databank/burgerparticipatie.aspx#>

ligt hier een rol voor de gemeente(raad) door het voorzieningenpeil op een acceptabel niveau te houden, waardoor de jongeren in de gemeente Losser blijven wonen. Anderzijds ligt er een rol voor de jongeren, aangezien zij ook van deze voorzieningen gebruik dienen te maken zodat deze een bestaansdoel hebben. Dit doel is gesteld door de werkgroep bestuurlijke vernieuwing van de gemeenteraad. Afgelopen raadsperiode (2014-2018) zijn er vanuit de raad al een aantal algemene initiatieven georganiseerd rondom het betrekken van burgers in Losser bij de lokale politiek, waaronder cursussen lokale democratie, vergaderingen op locatie, een column in de lokale krant en een inloophalfuur voorafgaand aan de raadsvergadering. Een aantal projecten heeft een goede indruk achter gelaten bij de raadsleden en bij een aantal projecten werden de doelen niet bereikt en was de ervaring minder. Op dit moment lopen vanuit de raad nog verschillende initiatieven om de jeugd en jongeren te betrekken: Democracy, voor leerlingen uit groep 7 en 8 van de basisscholen; Streetcraft/Make my day, voor leerlingen van 13 en 14 jaar van de middelbare school; en is in 2015 in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen een debat gehouden in samenwerking met de middelbare school. Daarnaast willen een aantal raadsleden een activiteit organiseren rondom de Europese verkiezingen in 2019.

De gemeenteraad heeft de wens uitgesproken om een aantrekkelijke gemeente te zijn voor jongeren en ook om deze groep bij de lokale politiek te betrekken. Deze groep lijkt momenteel binnen de gemeente Losser niet goed bereikt te worden door de gemeenteraad, waardoor de mogelijkheid ontstaat dat de link tussen deze groep en de gemeenteraad en betrokkenheid bij de gemeente vervaagd. In het kader van dit onderzoek wordt daarom samen met het DesignLab van de Universiteit Twente een interventie georganiseerd. In deze interventie, of brainstormsessie, gaan jongeren met raadsleden en elkaar in gesprek over de gemeente Losser en wat volgens hen belangrijk is in de gemeente. Verder in dit hoofdstuk, evenals in de andere hoofdstukken wordt uitgebreid stil gestaan bij de interventie. Het doel van dit onderzoek is om inzicht te geven in de verbinding van de gemeenteraadsleden met jongeren uit Losser, en welke opbrengst een ontwerpgerichte interventie biedt voor jongeren en de lokale politiek.

De te beantwoorden *onderzoeksvraag* luidt daarmee als volgt: *Op welke wijze en in welke mate leidt een ontwerpgerichte interventie – met betrekking tot het vraagstuk van migratie van jongeren vanuit de gemeente Losser – tot (a) een beter begrip van de motieven tot migratie en oplossingen, en (b) tot een sterkere verbondenheid met de gemeente Losser en de lokale politiek.*

In het kort is de ontwerpgerichte interventie een benadering waarbij jongeren uit de gemeente Losser een interventie ondergaan in de vorm van een bijeenkomst met gemeenteraadsleden. In die

bijeenkomst kunnen de jongeren samen met de gemeenteraadsleden dan dromen over de gemeente Losser van de toekomst. Een uitgebreide omschrijving van de ontwerpgerichte interventie zal worden gegeven in het methodologische kader in dit onderzoek. In dit onderzoek wordt met ‘migratie van jongeren’ de verhuisbewegingen die jongeren maken bedoeld. Daarnaast wordt met *“een sterkere verbondenheid met de gemeente Losser en de lokale politiek”* de identificatie van jongeren met de gemeente Losser bedoeld, al dan niet in vergelijking met de identificatie met de woonkern waar zij wonen. Daarnaast wordt de mate van tevredenheid ook meegenomen in de verbondenheid, evenals de interesse in de lokale politiek en de intentie tot participatie in de lokale politiek. In het methodologische kader zullen deze vier concepten, die samen de verbondenheid vormen, worden geoperationaliseerd.

De bovenstaande onderzoeksvraag wordt beantwoord, door het beantwoorden van de volgende deelvragen:

Achtergronden interventie

- 1a. Wat is er vanuit de bestuurskundige wetenschappelijke literatuur bekend over de determinanten van betrokkenheid van jongeren bij lokale politiek en bestuur?
- 1b. Wat is er vanuit de wetenschappelijke literatuur bekend over de determinanten van de aantrekkelijkheid van [grens]gemeenten voor jongeren?
- 1c. Wat is er vanuit de onderwijskundige wetenschappelijke literatuur bekend over de effectiviteit van ontwerpgerichte interventie?

Methodiek

2. Hoe kan vanuit de gekozen ontwerpgerichte interventie een interventie zodanig vormgeven worden dat de politieke betrokkenheid van jongeren bij de lokale politiek en bestuur [van Losser] wordt vergroot—en tevens meer inzicht wordt verkregen in hun beweegredenen om al dan niet in de gemeente te blijven?

Opbrengst

- 3a. Wat is de (a) perceptie van, (b) interesse in, en (c) participatie(behoefte) van de jongeren in de lokale politiek en gemeente voordat de interventie plaatsvindt?;
- 3b. Wat is de (a) perceptie van, (b) interesse in, en (c) participatie(behoefte) van de jongeren in de lokale politiek en gemeente nadat de interventie plaatsvond?;
- 3c. Welke verschillen nemen wij waar tussen (3a) en (3b)?

4. Welke inzichten zijn verkregen over de beweegredenen van jongeren binnen de gemeente om al dan niet in de gemeente te blijven?

De deelvragen zijn verdeeld over een gedeelte deskresearch (vragen 1a, 1b, 1c en 2) en een experimenteel gedeelte (vragen 3a, 3b, 3c en 4). Voor het eerste gedeelte wordt gebruik gemaakt van evaluaties, inventarisaties en andere documenten over het betrekken van jongeren in de gemeente Losser en andere Nederlandse gemeenten.

Daarnaast zal bij beantwoording van vraag twee gebruik worden gemaakt van de expertise van het DesignLab bij de organisatie van de ontwerpgerichte interventie. Vragen 3 en 4 maken gebruik van de twee enquêtes die voor en na de ontwerpgerichte interventie af zijn genomen onder de participanten. Ook worden de resultaten van de twee enquêtes gebruikt als achtergrondinformatie bij het beantwoorden van deze vragen. Deze deelvragen samen helpen om uiteindelijk de voorgenoemde hoofdvraag te beantwoorden.

1.3 Relevantie

Het uitgangspunt van het te schrijven onderzoek is dat deze zowel maatschappelijk als wetenschappelijk relevant is, omdat het mogelijk aanknopingspunten biedt voor het betrekken van jongeren bij beleid in Nederlandse gemeenten. Daarover leest u in de volgende twee subhoofdstukken.

1.3.1 Wetenschappelijke relevantie

Het doel van het onderzoek is wetenschappelijk relevant, omdat het bij kan dragen aan de al bestaande wetenschappelijke literatuur rondom de verbinding tussen de gemeenteraad en inwoners en het betrekken van inwoners bij beleid en dan met name jongeren. Ondanks dat er al verscheidene onderzoeken zijn gedaan naar de effectiviteit van burgerparticipatie in gemeenten of de mate waarin jongeren betrokken worden, kan een vernieuwend experiment niettemin van toegevoegde waarde zijn voor de wetenschappelijke literatuur. Ook de manier waarop de ontwerpgerichte interventie georganiseerd en uitgevoerd wordt en de resultaten daarvan kan bijdragen aan de wetenschappelijke relevantie.

1.3.2 Maatschappelijke relevantie

Het onderzoek is eveneens maatschappelijk relevant omdat in samenwerking met de werkgroep bestuurlijke vernieuwing van de gemeenteraad Losser een vernieuwend experiment voor het verbinden van jongeren met de lokale politiek kan worden bedacht en worden georganiseerd. De

resultaten van de ontwerpgerichte interventie, evenals de resultaten van het onderzoek zijn relevant voor de werkgroep en de gemeenteraad. De evaluatie van deze ontwerpgerichte interventie kan dan door de gemeente(raad) ook voor andere doelgroepen worden gebruikt. Eveneens kunnen volksvertegenwoordigers uit andere gemeenten de aanpak gebruiken voor het betrekken van jongeren. De ontwerpgerichte interventie vindt in het voorjaar van 2019 plaats.

1.4 Leeswijzer

In deze paragraaf wordt kort beschreven hoe dit onderzoek is opgebouwd, zodat een duidelijk beeld ontstaat van de opbouw van dit onderzoek. In het volgende hoofdstuk, hoofdstuk twee, wordt een theoretisch kader opgebouwd om zodoende de diverse aspecten van burgerparticipatie, het betrekken van jongeren bij het lokale bestuur en de lokale politiek, en migratiemotieven van jongeren helder te krijgen. Bestaande literatuur op het gebied van burgerparticipatie, jongerenparticipatie en migratiemotieven worden in dit hoofdstuk uitgebreid besproken. De belangrijkste concepten van deze studie worden besproken en geschetst binnen de verschuivingen in de maatschappij in de afgelopen jaren. Ook worden hypothesen opgesteld, welke in een later hoofdstuk getest zullen worden. In hoofdstuk drie, de methodologische verantwoording, wordt het type onderzoek beschreven, alsmede de dataverzameling; opzet van het interview, de enquêtes en de interventie; de conceptualisatie en operationalisering van begrippen; en tot slot de validiteit en betrouwbaarheid van de metingen. In het vierde hoofdstuk worden dan de resultaten beschreven uit het onderzoek, en worden de hiervoor opgestelde onderzoeksvragen beantwoord. In het laatste hoofdstuk, hoofdstuk vijf, worden conclusies getrokken, een discussie beschreven en aanbevelingen gedaan op basis van de resultaten uit het vierde hoofdstuk.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zal een theoretisch kader uiteen worden gezet, met daarbij de focus op vier onderdelen. Het eerste onderdeel is het verduidelijken van de rol van de lokale politiek zelf bij het verbinding zoeken met inwoners. Daarna, in het tweede deel wordt gekeken naar vraag wat er bekend is in de bestuurskundige wetenschappelijke literatuur over de determinanten van betrokkenheid van jongeren bij lokale politiek en bestuur. Het derde onderdeel is wat er bekend is in wetenschappelijke literatuur over de determinanten van de aantrekkelijkheid van [grens]gemeenten voor jongeren. Tot slot is het vierde onderdeel er in de onderwijskundige wetenschappelijke literatuur bekend is over de effectiviteit van ontwerpgerichte interventies in het onderwijs. Het theoretische kader helpt bij het beantwoorden van de deelvragen en onderzoeksvraag in het hoofdstuk resultaten. Aan het einde van het hoofdstuk worden daarnaast de hypothesen beschreven, deze worden opgesteld om de deelvragen en uiteindelijk de hoofdvraag beter te kunnen beantwoorden.

2.1 Het lokale bestuur en de lokale politiek

In de volgende paragrafen worden het lokale bestuur en de lokale politiek besproken. De lokale politiek is, van de in Nederland bekende niveaus, het bestuursniveau dat het dichtste bij de burgers staat. De lokale politiek gaat over onderwerpen die burgers raken en waar ze dagelijks mee te maken hebben. Voor een betere begripsvorming zal een kort overzicht van de verschuivingen worden weergegeven.

Politiek gezien zijn over de afgelopen vijftig jaar de verhoudingen in de lokale politiek in Nederland flink verschoven, oude politieke partijen hebben het veld moeten ruimen, zijn gefuseerd met andere partijen, en nieuwe partijen zijn verschenen. Ook is het takenpakket van de gemeenten over de jaren heen uitgebreid door verschillende decentralisaties. Daarnaast is de dualisering van het lokale bestuur in Nederland in 2002 van invloed geweest op de gemeenteraden in Nederland.

Zo'n vijftig jaar terug, aan het einde van de jaren '60, was Nederland nog een verzuilde samenleving. Dit hield in dat Nederland verdeeld was in groepen (of zuilen) op basis van levensbeschouwelijke of sociaaleconomische basis, waarbij de groepen op verschillende manieren van elkaar gescheiden waren. Zo had men aan de zuilen gelieerde scholen, sportverenigingen, maar ook politieke partijen waren vaak aan een zuil gebonden. Eind jaren '60 en begin jaren '70 begon de welvaart toe te nemen en daarmee ook de individuele ontplooiing van de mens. De overheid had in de tijd van de verzuiling de kenmerken van een paternalistische overheid en een formele representatieve democratie, het systeem van de staat was daarmee bij uitstek een verzorgingsstaat. Dit betekent dat de macht om

beslissingen te nemen bij gekozen volksvertegenwoordigers was en dat de staat de primaire verantwoordelijkheid draagt voor het welzijn van haar inwoners.

De verzorgingsstaat kwam, met de economische tegenspoed van eind jaren '70 en de ontzuiling, onder druk te staan. Langzaam maar zeker veranderde Nederland van een verzorgingsstaat naar een participatiestaat, een staat waarin inwoners verantwoordelijk zijn voor hun eigen omgeving. Doordat inwoners ook hoger opgeleid werden, vonden ze dat ze meer te zeggen hadden tijdens besluitvormingsprocessen. Dit zorgde voor inspraakmogelijkheden en dat het als onderdeel in wetgeving vast werd gelegd (Edelenbos en Monnikhof, 1998).

Ook Koning Willem-Alexander refereerde aan de participatiesamenleving in zijn eerste troonrede op 17 september 2013:

“Het is onmiskenbaar dat mensen in onze huidige netwerk- en informatiesamenleving mondiger en zelfstandiger zijn dan vroeger. Gecombineerd met de noodzaak om het tekort van de overheid terug te dringen, leidt dit ertoe dat de klassieke verzorgingsstaat langzaam maar zeker verandert in een participatie- samenleving. Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving.”

Bij de herziening van de Gemeentewet in de jaren '90 werd ook de inspraak van burgers vastgelegd, artikel 150 van de gemeentewet stelt het volgende (Overheid.nl, 2018a):

“De raad stelt een verordening vast waarin regels worden gesteld met betrekking tot de wijze waarop ingezetenen en belanghebbenden bij de voorbereiding van gemeentelijk beleid worden betrokken.”

De gemeente van de eerste 20 jaar van de 21^e eeuw lijkt getekend te zijn door decentralisaties en de versterking van de rol van inwoners bij beeld- en beleidsvorming. Vooral de overheveling van de taken binnen het sociale domein naar de gemeente heeft ervoor gezorgd dat de gemeente nog dichter bij haar burgers is komen staan. De overgang naar de participatiesamenleving waar ook Koning Willem-Alexander aan refereerde is verbonden aan die overheveling van taken. Van burgers wordt tegenwoordig verwacht dat ze dingen zelf oppakken, in tegenstelling tot de staat die het wel voor hen op zou pakken. Met de herziening van de gemeentewet werden gemeenten dan ook verplicht om hun burgers een manier van inspraak te bieden bij de voorbereiding van gemeentelijk beleid. Veelal is het echter de gemeenteraad waar burgers terecht komen. De volksvertegenwoordigers in de gemeenteraad zijn vaak de eerste lijn waar burgers naar toe gaan met problemen, opmerkingen of andere vragen over beleid dat al is gemaakt of nog moet worden gemaakt.

Deze taak van gemeenteraadsleden valt ook onder een van de drie taken die formeel te onderscheiden zijn voor de gemeenteraad: een kaderstellende, een volksvertegenwoordigende en een controlerende taak (Derksen en Schaap, 2007, p.58). In het kort houdt de kaderstellende taak in dat de gemeenteraad de hoofdlijnen van gemeentelijke beleid bepaalt, de raad bepaalt de financiële kaders voor het college. De controlerende taak van de raad houdt in dat de gemeenteraad controle heeft over het tempo en de manier waarop doelen van het college behaald worden. Deze twee aspecten van de gemeenteraad hebben veel met elkaar te maken, want als er duidelijke kaders zijn gesteld door de raad, vergemakkelijkt dit de controlerende rol van de raad.

De voor dit onderzoek belangrijkste rol is die van volksvertegenwoordiger. Bij deze taak gaat het om de relatie tussen de gemeenteraad en de inwoners. Het is daarom belangrijk dat raadsleden weten wat er speelt in de gemeente, zodat zij dit mee kunnen nemen in hun besluitvorming. Het oogpunt van de dualisering was dan ook dat de volksvertegenwoordigende rol versterkt zou worden, doordat raadsleden niet meer als medebestuurder op zouden stellen, maar als volksvertegenwoordigers (Derksen en Schaap, 2007: 58). Terugkijkend heeft ook de ontzuiling, ofwel ontideologisering, van de samenleving een invloed gehad op de volksvertegenwoordigende rol van de gemeenteraad (Denters, 2008: 62). De ideologische tegenstellingen die bestonden tussen partijen zijn daardoor verzwakt, wat ook weer invloed heeft op de relatie tussen de partijen en inwoners. De scheidlijnen tussen partijen zijn vager geworden, waardoor het voor inwoners soms moeilijker is om een keuze te maken en de band tussen de raadsleden en de inwoners minder sterk wordt (Denters et al., 2008: 62).

Een oplossing die hiervoor wordt genoemd is de ontwikkeling van de persoonlijke band tussen raadsleden en inwoners. Door deze te versterken middels de volksvertegenwoordigende rol kan de gemeenteraad beter inspelen op de behoeften en wensen van de inwoners van haar gemeente. In het volgende subhoofdstuk wordt ingegaan op de betrokkenheid van jongeren bij lokale politiek en bestuur en wat daarover bekend is in de bestuurskundige wetenschappelijke literatuur.

2.2 Betrokken jongeren bij het lokale bestuur en de lokale politiek

In de volgende paragrafen zullen de factoren worden beschreven welke een invloed hebben op de betrokkenheid van jongeren bij lokale politiek en bestuur. Begonnen wordt met een situatieschets van de betrokkenheid van jongeren bij lokale politiek. Daarna worden de algemene kenmerken die te maken hebben met de betrokkenheid van jongeren bij de lokale politiek beschreven.

Een term die vaak gebruikt wordt als het gaat over de betrokkenheid van inwoners bij de politiek is participatie. Burgerparticipatie wordt door het instituut voor Publiek en Politiek in haar monitor burgerparticipatie gedefinieerd als “een manier van beleidsvoering waarbij burgers, individueel of georganiseerd, direct of indirect, de kans krijgen om invloed uit te oefenen op de ontwikkeling, uitvoering en/of evaluatie van beleid” (Dinjens, 2010). Jongerenparticipatie is daarmee de manier van beleidsvoering waarbij jongeren, tussen (nader te bepalen) leeftijden de kans krijgen en nemen om invloed uit te oefenen op de ontwikkeling, uitvoering en/of evaluatie van beleid.

Uit onderzoek van I&O Research in opdracht van Vrij Nederland blijkt echter dat politiek door 31% van de jongeren onder de 25 jaar regelmatig tot vaak als te ingewikkeld wordt gezien (2017, p.15). Het aantal lidmaatschappen van, of identificatie met, politieke partijen zijn over het algemeen sterk afgenomen in Nederland. Vooral jongeren lijken zich minder met politieke partijen te verbinden dan de generaties jongeren voor hen. Ook blijkt uit onderzoek van het Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS) dat jongeren relatief weinig vertrouwen hebben in de politiek, in vergelijking met andere instituties. Dit is vergelijkbaar met de resultaten onder volwassenen en andere landen. Echter, het kennisplatform zag dat jongeren uit het onderzoek wel vertrouwen hebben in het politieke systeem, maar niet in politici als individuen. Jongeren gaven aan de integriteit in twijfel te trekken van politici omdat ze bijvoorbeeld beloftes niet nakwamen (KIS, 2018, p.39).

Een zichtbare trend onder jongeren bij politieke betrokkenheid is de opkomst van het deelnemen aan politieke en onconventionele acties ten opzichte van stemmen bij verkiezingen. In de literatuur bestaat een gangbare indeling tussen conventionele en onconventionele participatie. Conventionele participatie zijn activiteiten die passen binnen de kaders van de kieswet, zoals stemmen en het lidmaatschap van een politieke partij. Onconventionele participatie valt buiten de wettelijke kaders van de kieswet en omvat demonstraties of deelname aan actiegroepen, soms zijn deze acties dan ook wettelijk niet toegestaan. In de wetenschappelijke literatuur over politieke participatie wordt de laatste jaren veel aangehaald dat jongeren de voorkeur geven aan de onconventionele vormen van politieke participatie en minder aan conventionele vormen. Dit is door de Amerikaanse onderzoeker Russell Dalton gevangen in zijn ‘good citizen thesis’ (Martin, 2012). Deze benadering houdt in dat jongeren in vooruitstrevende democratieën de waarschijnlijkheid groter is dat zij betrokken zijn bij onconventionele vormen van politiek. In zijn onderzoek naar de thesis van Dalton heeft Martin (2012) deze bevestigd en concludeert dat Australische jongeren meer aan onconventionele politieke participatie deelnemen dan aan conventionele participatie. Ook de cijfers van het CBS (2017) bevestigen dit beeld, waarin jongeren (tussen de 18 en 25 jaar) meer aan onconventionele politieke activiteiten deelnemen dan aan conventionele activiteiten. 33,9% heeft deelgenomen aan een of

meerdere onconventionele activiteiten, waar 30,3% deel heeft genomen aan een of meerdere conventionele activiteiten. In de tabel hieronder worden de verschillende onconventionele en conventionele activiteiten weer gegeven, evenals de gegeven percentages voor 18 tot 25-jarigen.

Tabel 1

Deelname aan politieke acties in een periode van vijf jaar voor de leeftijd 18-25 jaar

Conventionele politieke activiteiten	%	Onconventionele activiteiten	%
radio, tv of krant ingeschakeld	24,8	meegedaan aan een actiegroep	2,2
politieke partij of organisatie ingeschakeld	2,1	deelname aan een demonstratie of protestactie	3,3
inspraak-bijeenkomst of hoorzitting bijgewoond	4,3	meegedaan aan handtekeningenactie	29,1
contact opgenomen met een politicus of ambtenaar	3,4	via internet of e-mail meegedaan aan een politieke actie	13,2

Interessant hierbij is dat het inschakelen van de media bij de conventionele activiteiten; en bij onconventionele activiteiten het meedoen aan handtekeningacties en online meedoen aan een politieke acties verreweg het grootste aandeel vormen van de participatie. Voor al deze drie activiteiten geldt dat naarmate de leeftijd hoger wordt, het aandeel afneemt. Bij 75 jaar en ouder zijn de scores respectievelijk, 10,5%, 11.3% en 2,8%. Voor jongeren lijkt de brug om aan een van deze activiteiten deel te nemen het kleinst, een handtekening is, ook online, zo gezet en ook is media via sociale-media snel te bereiken. Vergelijkbare resultaten zijn ook zichtbaar in het onderzoek van Marien, Hooghe en Quintelier. In hun onderzoek in 25 landen naar de ongelijkheid bij onconventionele vormen van politieke participatie blijkt de leeftijd ook van grote invloed te zijn op de manier waarop personen in verschillende leeftijdsgroepen participeren (2010: 198). In het onderzoek van het CBS en in het onderzoek van Marien blijkt dat activiteiten waarbij jongeren de straat op moeten pieken op een later punt in hun leven. Alleen het demonstreren piekt bij de jongeren, waarna dit afneemt over de jaren. De reden hiervoor lijkt dat jongeren willen participeren in de politiek, maar zonder hierbij verbonden te zijn aan een politieke organisatie. Deze trend zorgt er volgens Marien et al voor dat onconventionele activiteiten het mogelijk maken voor groepen zoals jongeren om hun stem gehoord te krijgen in de politieke arena (2010: 205).

Belangrijk in de politieke vorming voor jongeren is ook het maatschappelijke onderwijs wat zij gedurende een aantal jaren krijgen. Jongeren krijgen, afhankelijk van hun opleiding, les in maatschappijleer of burgerschap, meestal tussen hun 15^e en 21^e levensjaar. Scholen hebben in

Nederland een zogenaamde burgerschapsopdracht, welke in de wet is vastgelegd. Voormalig minister van Onderwijs Maria van der Hoeven zag maatschappijleer ook als “het meest geschikt om gestalte te geven aan de zeer noodzakelijke burgerschapsvorming”. De burgerschapsopdracht luidt dat het onderwijs ervan uit gaat dat leerlingen opgroeien in een pluriforme samenleving; op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie gericht is; en dat leerlingen kennis hebben en kennismaken met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdsgenoten gericht is.

In een rapport van de onderwijsinspectie uit 2017 bleek dat de invulling van burgerschapsonderwijs op verschillende manieren gebeurt (Inspectie van het Onderwijs, p.9). Het aspect van burgerschapsonderwijs ligt veelal op sociale ontwikkeling en het samen leven met andere mensen. De wet geeft scholen dan ook veel ruimte voor een eigen inbreng. Een uitzondering op de eigen accenten is de aandacht voor de overdracht van de basiswaarden van de democratische rechtstaat. De inspectie concludeert dat alle scholen aandacht schenken aan die basiswaarden als de school daar aanleiding toe ziet, en op een deel van de scholen gebeurt het zelfs stelselmatig (Inspectie van het Onderwijs, 2017, p.9). Uit onderzoek van de inspectie blijkt dat de realisatie van effectief burgerschapsonderwijs in de praktijk lastig blijkt. Het thema is breed, is de aanpak onduidelijk en heeft de samenstelling van de leerlingpopulatie ook invloed op de realisatie. Aanbevelingen van de inspectie zijn dat leraren de doelen van burgerschapsonderwijs zouden moeten concretiseren, wat bedoelt de school met burgerschap en wat wil men er mee. Voor schoolbestuurders geldt dat zij een stimulerende en ondersteunende rol aannemen om de rol van burgerschap te laten zien. Onderwijsontwikkelaars kunnen de leraren en schoolleiding handvaten bieden door te zorgen voor kennis, ondersteuning en lesmiddelen. Tot slot kan de overheid zorgen voor de best mogelijke omstandigheden voor de voorgenoemde partijen, duidelijke doelen in wet- en regelgeving zouden scholen al duidelijkheid kunnen bieden (Inspectie van het Onderwijs, 2017, p.13).

Uit onderzoek van Mutlu blijkt dat er maar weinig empirisch onderzoek gedaan is naar de invloed van politieke vorming op scholen op politieke houdingen en gedragingen van jongeren (2010, p.7). Mutlu verwacht dat dit komt doordat de invloed van maatschappijleer lastig te meten is. De onderzoeken die hij aanhaalt zijn onder andere onderzoek uit 1965 en 1973 uit Amerika. Een ander, meer recentelijk, onderzoek wat aangehaald wordt is het onderzoek van Denver en Hands uit 1990 in Engeland en Wales en is in feite een replicatie van het onderzoek van Langton en Jennings uit de Verenigde Staten uit 1965. De onderzoekers kwamen in Engeland en Wales tot de conclusie dat er, in tegenstelling tot het onderzoek uit de VS wel degelijk duidelijke verschillen waren tussen leerlingen die het vak British Politics gevolgd hadden en leerlingen die dit niet gedaan hadden. De eerste groep had meer kennis van politiek, interesse, zelfvertrouwen, grotere bereidheid tot participatie en minder politiek cynisme.

In 1995 is empirisch onderzoek gedaan naar de verhouding tussen maatschappijleer en de politieke houding van jongeren in Nederland. Karin Wittebrood heeft middelbare scholieren tweemaal bevestigd (éénmaal voor en éénmaal na volgen van het vak maatschappijleer), waarbij politieke houdingen zijn genoteerd.

Wittebrood kwam tot de conclusie dat “maatschappijleer als eindexamenvak een grotere bijdrage levert aan de politieke betrokkenheid van leerlingen dan maatschappijleer als verplicht niet-eindexamenvak” (1995). Deze betrokkenheid kwam tot uiting in een hogere politieke interesse, politiek zelfvertrouwen, bereidheid tot participatie, en in een afname van het politiek cynisme. Ondanks dat een aantal onderzoeken op een positieve relatie tussen maatschappijleer en de politieke houding van jongeren wijst, is er geen eenduidig antwoord op die vraag. De conclusies die Mutlu trekt zijn dat leerlingen die maatschappijleer gevolgd hebben minder politieke intolerantie vertonen dan leerlingen die dat niet hebben gedaan. Met politieke (in)tolerantie wordt de acceptatie van culturele minderheden (op basis van sekse, ras, geaardheid en geloof) bedoeld. Ook blijkt dat leerlingen een significant hogere politieke interesse en bereidheid tot conventionele participatie hebben, echter blijkt voor vwo-leerlingen en autochtone leerlingen de bereidheid tot onconventionele participatie (zoals demonstraties of bezettingen) significant lager te zijn.

Naast het volgen van goede maatschappelijke lessen in hun onderwijstraject zijn er nog een aantal determinanten voor de politieke betrokkenheid van jongeren. Een van de determinanten voor de politieke betrokkenheid en participatie van jongeren is ten eerste hun eigen leeftijd. Uit onderzoek blijkt dat jongeren minder stemmen dan ouderen. In het onderzoek van het CBS zijn dezelfde resultaten zien als het onderzoek van Marien et al (2010), maar ook het oudere onderzoek van Aarts (1998: 46) laat zien dat jongeren gemiddeld minder stemmen dan ouderen. De meest genoemde reden voor jongeren om niet te gaan stemmen is het hierboven besproken probleem dat jongeren soms geen idee hebben wat een overheidsniveau zoals de gemeente voor hen doet.

In het rapport van de Jong voor Ministerie van Binnenlandse Zaken evenals het rapport van Kantar Public voor de Staatscommissie Parlementair Stelsel komt naar voren dat de politiek ook op lokaal niveau vaak abstract is en dat jongeren zich niet in hun vrije tijd verdiepen in de politiek.

Dat jongeren politiek abstract vinden is te zien in de cijfers van het CBS aangaande de politieke interesse van jongeren tussen de 15-25 jaar, hierin is te zien dat 50% van de jongeren weinig of niet geïnteresseerd is in de politiek, 40% aangeeft tamelijk en maar 6% zeer geïnteresseerd te zijn (CBS). Deze cijfers liggen gemiddeld gezien lager dan de cijfers van de oudere bevolkingsgroepen aangaande politieke interesse. Wat interessant is, is dat tussen 2012 en 2018 het percentage jongeren dat tamelijk

of zeer geïnteresseerd is veel stabielier is gebleven dan de cijfers voor oudere bevolkingsgroepen en dan met name de groepen 35 tot 45 jaar, 45 tot 55 jaar en 55 tot 65 jaar. Daarnaast is voor de groep 15 tot 25-jarigen die weinig of niet geïnteresseerd zijn een kleinere toename te zien dan bij de oudere bevolkingsgroepen. De theorie dat het opleidingsniveau een determinant is van politieke interesse en participatie wordt in de wetenschappelijke literatuur herhaaldelijk bevestigd (Verba, Schlozman & Brady, 1995; Lijphart, 1997). Ook uit het Nederlandse Kiezersonderzoek blijkt dat het opleidingsniveau een invloed heeft op politieke interesse en zelfvertrouwen. Zoals uit het onderzoek van KIS blijkt hebben jongeren relatief weinig vertrouwen in de politiek en met name weinig vertrouwen in politici. Hierbij geldt dat hoogopgeleide jongeren gemiddeld meer vertrouwen hebben in de politiek dan lager opgeleiden. Uit het onderzoek van KIS blijkt dat jongeren de integriteit van politici in twijfel trekken. Ook in het onderzoek van de Jong wordt hier op gewezen, omdat de negatieve ideeën die jongeren over de landelijke politiek hebben doorwerken in de lokale politiek (de Jong, 2019: 10).

In de paragrafen hiervoor zijn de factoren besproken die met grote regelmaat terugkomen in de wetenschappelijke literatuur als het gaat om de betrokkenheid van jongeren bij lokale politiek en bestuur. Met de wetenschappelijke literatuur is getracht een antwoord te geven op de vraag wat er bekend is over de determinanten van betrokkenheid bij lokale politiek en bestuur. Het meest duidelijke feit lijkt te zijn dat jongeren in vergelijking tot oudere leeftijdsgroepen over het algemeen minder geïnteresseerd zijn in (lokale) politiek en bestuur. Jongeren geven aan dat het een 'ver-van-hun-bed-show' is en dat ze niet altijd even goed begrijpen waarover het gaat in de politiek. Voor jongeren lijken politici als personen ook geen aantrekkelijke voorbeelden, omdat ze niet altijd hun beloftes (na) kunnen komen. Toch is het niet alleen maar negatief, vergeleken met ouderen zijn jongeren bovengemiddeld actief als het gaat om onconventionele activiteiten zoals demonstraties en het meedoen aan acties op het internet. Om jongeren te bereiken en hun betrokkenheid te vergroten lijkt het van belang te zijn om niet alleen de conventionele kanalen te gebruiken, maar ook via onconventionele manieren jongeren te bereiken.

2.3 De determinanten van de aantrekkelijkheid van grensgemeenten

In dit subhoofdstuk worden de determinanten van de aantrekkelijkheid van (grens)gemeenten voor jongeren besproken. Wat de factoren zijn waarom jongeren al dan niet in een gemeente blijven wonen is de vraag welke getracht wordt te beantwoorden in de komende paragrafen. De relevantie van dit hoofdstuk komt voort uit de werkgroep 'Bestuurlijke Vernieuwing' van de Losserse gemeenteraad. Een van de onderwerpen die naar voren kwamen tijdens de vergaderingen waren de aantrekkelijkheid van

de gemeente Losser. Losser als grensgemeente heeft te maken met specifieke determinanten die bepalen of jongeren wegtrekken naar andere regio's, blijven in de gemeente Losser of terugkeren.

Jongeren die verhuizen zijn van alle tijden, voor een studie of een eerste baan verhuizen veel jongeren naar een andere gemeente, veelal naar de grote stad (Planbureau voor de Leefomgeving, 2010: 42). Deze migratie van jongeren wordt ook wel selectieve migratie genoemd, verhuizingen onder een bepaald deel van de bevolking. Een interessant onderzoek bij de redenen om te verhuizen is het promotieonderzoek van Mulder uit 1993. In dit, ietwat gedateerde, promotieonderzoek beschrijft Mulder twee theoretische stromingen over migratie. Deze noemt zij de 'life course approach' en de 'rational decision approach' (1993: 20-28). In de eerste stroming die Mulder beschrijft, de life course approach, wordt migratie als instrumenteel gedrag in de levensloop gezien. De theorie was de basis voor theorieën die het verband tussen levensstadia en migratiegedrag beschreven. Volgens Rossi, die Mulder aanhaalt als een van de eerste wetenschappers die dat verband benadrukte, zou migratie in bepaalde levensstadia vaker voorkomen. De sterkste piek in migratiebewegingen is te vinden bij jongeren tussen 18 en 25 jaar, dit komt overeen met de grote groep uit huis vertrekkende jongeren. Opvallend is dat deze groep steeds later uit huis lijkt te vertrekken. Volgens het CBS waren jongeren in 2017 gemiddeld 23,5 toen ze uit huis gingen. In 2016 gingen studenten gemiddeld 1 jaar later zelfstandig wonen dan in 2012. De reden hiervoor is volgens eerder onderzoek van het CBS de invoering van het sociale leenstelsel, waardoor minder studenten op kamers zijn gaan wonen (CBS, 2019).

De andere theorie die door Mulder wordt besproken is de 'rational decision approach', hierin wordt gesteld dat migratie ook plaats kan vinden zonder dat er een problematische situatie ontstaat in de woonplaats. Mulder voegt aan de theorie toe dat migratie altijd ondergeschikt is aan zaken die een persoon belangrijk vindt, migratie is volgens Mulder een mechanisme voor individuen om zich aan te passen aan situaties en ontwikkelingen. De redenen voor mensen om te migreren kunnen daarom volgens Mulder herleid worden naar andere, vaak rationele, beslissingen om een doel te bereiken (1993). Zij stelt ook dat voorkeuren van individuen van belang zijn bij migratiegedrag. De mogelijkheden die een andere woonplaats kan bieden om doelen te bereiken zijn daarbij van belang. Echter, het realiseren van de voorkeur om te verhuizen kan worden beïnvloed. Dit gebeurt dan door beperkingen en de middelen waarover iemand kan beschikken (Mulder, 1993: 21-23).

In een rapport voor de gemeente Stein (Limburg) over de verhuismotieven en woonwensen van jongeren in die gemeente komen een aantal motieven naar boven. De respondenten in Stein noemen werk en familie/vrienden elders als belangrijkste redenen om te verhuizen naar een andere gemeente,

daarnaast is de beschikbaarheid van woningen een motief voor jongeren om te verhuizen buiten de gemeente Stein. Jongeren die al verhuisd zijn gaven aan wel gezocht te hebben, maar na het niet kunnen vinden van de juiste woning toch verhuisd te zijn naar een andere gemeente (Companen, 2017: 2). Uit onderzoek van het Fries Sociaal Planbureau naar de verhuisbewegingen en -motieven van hoger opgeleide Friese jongeren blijkt dat jongeren om verschillende redenen wegtrekken, blijven of terugkeren. Een aantal Friese jongeren geven aan te verhuizen vanwege de inhoud van een studie buiten Friesland, maar daarna ook terug te willen keren (Fries Sociaal Planbureau, 2018). De reden dat Friese jongeren terug willen keren zou kunnen liggen in de sterke Friese identiteit, iets wat mogelijk ook kan spelen in Twente.

Concluderend zijn er een aantal factoren die de aantrekkelijkheid van gemeenten bepalen alsmede de redenen dat jongeren verhuizen. Jongeren tussen de 18 en 25 jaar bevinden zich in een fase van hun leven waarin verhuizingen vaak plaats vinden. Determinanten voor verhuizingen uit de gemeente waar ze hebben gewoond zijn in die periode van hun leven meestal de keuze voor een studie ergens anders, het samen gaan wonen, maar ook de beschikbaarheid van woningen in de eigen gemeenten heeft een invloed op migratiebewegingen van jongeren. Een aantal jongeren in Friesland geven aan dat ze terug zouden willen keren na het afronden van hun studie, wat mogelijk te maken heeft met de Friese identiteit. In de nulmeting zal ook worden gevraagd naar verhuismotieven van jongeren uit de gemeente Losser, evenals de vraag of jongeren die gaan of willen verhuizen het plan hebben om terug te keren. Met de eveneens relatief sterke Twentse identiteit zou het niet vreemd zijn dat een aantal jongeren aangeeft terug te willen keren naar Losser of een andere gemeente in (Noordoost-)Twente.

In de bovenstaande paragrafen zijn de determinanten van de aantrekkelijkheid van [grens]gemeenten voor jongeren besproken, om daarmee een antwoord te geven op de vraag wat daarover bekend is in de wetenschappelijke literatuur. Tussen de 18 en 25 jaar verhuizen veel jongeren meermaals, dit kan verschillende redenen hebben. Een studie of baan in een andere stad, te weinig woningen in de eigen gemeente of familiere omstandigheden zijn de hoofdredenen voor jongeren om te verhuizen naar een andere gemeenten. Hiervoor geldt dat de gemiddelde grensgemeente in Nederland bovengemiddeld hard wordt getroffen door het aantal jongeren wat verhuist, aangezien de grote onderwijsinstellingen zich veelal in grote steden bevinden. Voor Losser is het positief dat buurgemeente Enschede een universiteit en twee hogescholen heeft, evenals een locatie van het ROC. Toch zal voor veel specialistische studies op universitair of hogeschool-niveau gelden dat jongeren genoodzaakt zijn te verhuizen. Dit kan ook opgemaakt worden uit de verhuizingscijfers van het CBS, waarin te zien is dat buiten verhuizingen in de regio Twente, relatief veel inwoners verhuizen naar gemeenten met universiteiten of hogescholen. Zo staan steden als Groningen, Nijmegen en Deventer relatief hoog in

de lijst. Ook voor de lijst met verhuisde personen naar de gemeente Losser toe komen deze drie gemeenten terug. Aangenomen zou kunnen worden dat het hier vooral jongeren betreft die in bovengenoemde steden zijn gaan studeren en jongeren (al dan niet oorspronkelijk uit Losser) die na een studie naar Losser zijn verhuisd. Deze stelling kan echter niet bevestigd worden omdat de cijfers hiervoor niet beschikbaar zijn.

Of jongeren die verhuisd zijn na hun studie terugtrekken naar de eigen gemeente hangt voornamelijk van twee factoren af. Deze factoren bevinden zich voornamelijk in het socio-economische veld. Een afdoende hoeveelheid passende banen en woningen zijn van belang om jongeren de kans te geven terug te verhuizen. Deze aanwezigheid van voldoende banen en woningen zorgt er niet alleen voor dat jongeren in een gemeente blijven wonen, maar eventueel na een studie in een andere gemeente dus ook de mogelijkheid hebben om terug te keren naar hun oude gemeente. Ook een goede bereikbaarheid is voor jongeren van belang om terug te keren, waarbij dit voornamelijk geldt voor jongeren met een afgeronde opleiding in het hbo of WO.

2.4 Ontwerpgerichte interventies in de praktijk

In de volgende paragrafen wordt ingegaan op de praktijk achter ontwerpgerichte interventies. De ontwerpgerichte interventie speelt een grote rol, en wordt dan ook benoemd in de hoofdvraag van dit onderzoek. In samenwerking met het DesignLab van de Universiteit Twente wordt voor de gemeente Losser een ontwerpgerichte interventie ontworpen die uitgevoerd zal worden in de Gemeente Losser. Omdat voor de ontwerpgerichte interventies met jongeren tussen de leeftijd van 18-25 jaar wordt gewerkt is ervoor gekozen om ook naar de effectiviteit van ontwerpgerichte interventies te kijken. Dit subhoofdstuk begint met de achtergrond van ontwerpgerichte interventies en gaat daarna in op de effectiviteit. Dit hoofdstuk is gelieerd aan de subhoofdstuk 3.3.1 in de methodologische verantwoording, waarin in wordt gegaan op de methodologische aspecten, organisatie en het verloop van de ontwerpgerichte interventie in de Gemeente Losser.

Een ontwerpgerichte interventie is een benadering waarin het ontwerp, of in het Engels: design, vooropstaat. Ontwerpgericht onderwijs, ofwel design-based learning, is gebaseerd op het zogenaamde design thinking. Design thinking wordt door Sluis-Thiescheffer, Bekker en Eggen beschreven als een activiteit om problemen op te lossen en een experimenteel leerproces (2007, p.18).

Design-based learning is in de jaren 80 van de vorige eeuw ontwikkeld door Doreen Nelson, een professor aan de California State Polytechnic University. Haar bevindingen waren dat scholieren op

een praktische manier beter lesstof verwerven, bewaren en synthetiseren. In Nederland is het ontwerpgericht onderwijs (OGO) in 1999 aan de Technische Universiteit in Eindhoven geïmplementeerd als onderwijskundig concept om studenten complexe vraagstukken op te laten lossen. Een kenmerk van ontwerpgericht onderwijs is dat het een combinatie van onderwijskundige perspectieven is die onderling gebruikt worden. Learning by doing, reflectief leren, life-long learning en het creëren van intrinsieke motivatie zijn onderdelen die worden gebruikt in ontwerpgericht onderwijs.

Naar aanleiding van het deskresearch blijkt dat naar design-based learning op middelbare scholen bijna exclusief onderzoek gedaan binnen de zogenaamde STEM-vakken, het Engelse acroniem voor 'Science, Technology, Engineering en Mathematics', of in het Nederlands: 'wetenschap, technologie, techniek en wiskunde'. Binnen deze groep vakken is al relatief vaak onderzoek op het niveau van middelbare scholen gedaan, op bestuurlijke vakken zoals maatschappijleer, economie of aardrijkskunde is dat nog niet gedaan. Daarnaast betreft de onderzochte groep leerlingen vaak een jongere groep dan de onderzochte categorie in dit onderzoek. Voor dit onderzoek worden de resultaten van die onderzoeken wel besproken, maar daarbij dient de opmerking gemaakt te worden dat de resultaten niet compleet vergelijkbaar kunnen zijn.

In het in 2014 gepubliceerde promotieonderzoek "Design-based learning: exploring an educational approach for engineering education' wordt de invloed van de onderwijsvorm onderzocht in technisch onderwijs (Gómez-Puente). Uit het onderzoek blijkt dat ontwerpgericht onderwijs al op brede schaal gebruikt wordt in het voortgezet onderwijs om wetenschappelijke concepten te onderwijzen. In het onderzoek wordt de bruikbaarheid van ontwerpgericht onderwijs onderschreven als een werkvorm die het vergaren en toepassen van kennis vergemakkelijkt. De implicaties voor de onderwijspraktijk die Gómez-Puente trekt zijn dat de context van de projecten binnen het ontwerpgerichte onderwijs authentiek is; daarnaast zorgt het ervoor dat studenten ondersteunt worden in het leren werken als een professional. De rol van de docent ziet de onderzoeker als cruciaal, deze moet strategieën hebben om het denkproces van studenten te ondersteunen; het geven van terugkoppeling; het ondersteunen bij reflectie; het formuleren van argumenten; en bij de uiteindelijke besluitvorming. Apedoe et al. onderzochten in 2008 de effectiviteit van design-based learning in het onderwijzen van verwarmings- en koeleenheden in scheikunde. De bevindingen van de studie toonden onder andere aan dat scholieren die betrokken waren bij het design-based learning project significant beter werden in het begrijpen van de eenheden. Doppelt, Mehalik, Mehalik, Schunn, Silk, & Krysinski (2008) onderzochten de betrokkenheid en prestaties van studenten in een design-based learning setting. Uit het onderzoek is gebleken dat de studenten de kennis van de concepten die worden onderwezen, verder hebben

ontwikkeld. De studenten waren volgens het onderzoek ook betrokken bij de DBL-sessie en de slecht presterende studenten hebben zichzelf ook verbeterd in het leren van de uitgelegde wetenschappelijke concepten.

In een ander onderzoek vergeleken Mehalik, Doppelt en Schunn (2008) design-based learning met een standaard gestructureerde les. De bevindingen toonden onder andere aan dat de design-based learning groep beter presteerde op het gebied van kernconcepten, betrokkenheid en retentie dan degenen die de standaard gestructureerde les volgden. Onder presterende Afrikaans-Amerikaanse kinderen profiteerden het meest van de design-based learning activiteiten. De mannelijke scholieren die het nieuwe model gebruikten, hadden een aanzienlijke toename in de prestaties in vergelijking met hun tegenhangers die de standaard lessen volgden. De mannelijke en de vrouwelijke scholieren in de design-based learning groep hadden bijna identieke gemiddelde leeraanwinst, waaruit blijkt dat het design-based learning model geen prestatiekloven op basis van geslacht oplevert. De prestatietoename van de vrouwelijke scholieren was hoger voor het design-based learning model, maar er was geen significant verschil in de wetenschapsvoltooiingscores tussen de mannelijke en de vrouwelijke scholieren in de design-based learning groep.

In de bovenstaande paragrafen is geprobeerd een antwoord te geven op de vraag wat er bekend is bekend over de effectiviteit van ontwerpgerichte interventies bij jongeren vanuit de onderwijskundige wetenschappelijke literatuur. Concluderend lijkt het dat onderzoek naar ontwerpgerichte interventies dus vooral gericht is geweest op het technische onderwijs en niet zozeer op vraagstellingen in het economische of maatschappelijke domein. De resultaten in het technische onderwijs van de implementatie van design-based learning zijn zonder uitzondering positief, scholieren kunnen lesstof beter onthouden en denken al vroeger in hun schoolcarrière als professionals. Daarnaast is er wel veel onderzoek gedaan naar het implementeren van design-based innovaties, voornamelijk vanuit innovatie-laboratoria. Deze worden echter besproken in het volgende hoofdstuk waar achtergrondinformatie over de ontwerpgerichte interventies wordt gegeven evenals de vormgeving van de interventies in dit onderzoek. Er kan kortom gesteld worden dat er voor onderzoekers nog veel ruimte is om de mogelijkheid van implementatie en eventuele effectiviteit van design-based learning bij maatschappelijke vakken te onderzoeken.

2.5 Hypothesen

Op basis van de voorgaande paragrafen evenals de doelstellingen zoals beschreven in het onderzoek wordt in het komende subhoofdstuk een aantal hypothesen geformuleerd. De hypothesen worden getoetst rondom een te organiseren interventie. Tijdens deze interventie gaan de jongeren uit de gemeente Losser in gesprek met elkaar en een aantal gemeenteraadsleden over de gemeente Losser. Deze interventie wordt samen met het DesignLab van de Universiteit Twente georganiseerd. Meer informatie over de interventie wordt in het methodologische hoofdstuk gegeven. Om precies te zijn in hoofdstuk 3.3.1.

De vijf hypothesen zijn in drie onderdelen opgedeeld, te weten het interventie-effect voor verbondenheid (de eerste twee hypothesen), het selectie-effect voor verbondenheid (de derde hypothese) en de migratie-effecten. De eerste twee zijn relatief vergelijkbaar. Beide gebruiken ze de interventie als onafhankelijke variabele, maar behandelen elk een andere afhankelijke variabele. Daarnaast is de eerste hypothese gericht op het vergelijken van de voor- en nameting van de interventie. De tweede hypothese is echter gericht op het vergelijking van de nameting van de interventie met de controlegroep. De derde hypothese betreft het selectie-effect van de interventie. Bij deze hypothese wordt getest of de jongeren die deel hebben genomen aan de interventie vooraf niet substantieel meer verbonden waren met de gemeente Losser. De vierde hypothese toetst de motieven en verklaringen rond de voorkeuren voor migratie van jongeren uit de gemeente Losser.

Hypotheses interventie-effecten - verbondenheid

H1a: Na de interventie hebben deelnemers een hogere mate van identificatie met de gemeente dan voor deelname aan de interventie.

H1b: Na de interventie hebben deelnemers een hogere mate van tevredenheid bij de gemeente en de lokale politiek dan voor deelname aan de interventie.

H1c: Na de interventie hebben deelnemers een hogere mate van een hogere mate van interesse in de gemeente en de lokale politiek dan voor deelname aan de interventie.

H1d: Na de interventie hebben deelnemers een andere participatiebehoefte bij de gemeente en de lokale politiek dan voor deelname aan de interventie.

H2a: Na de interventie hebben deelnemers een hogere mate van identificatie met de gemeente dan jongeren die niet deelnamen aan de interventie

H2b: Na de interventie hebben deelnemers een hogere mate van tevredenheid bij de gemeente en de lokale politiek dan jongeren die niet deelnamen aan de interventie

H2c: Na de interventie hebben deelnemers een hogere mate van interesse in de gemeente en de lokale politiek dan jongeren die niet deelnamen aan de interventie

H2d: Na de interventie hebben deelnemers een andere participatiebehoefte bij de gemeente en de lokale politiek dan jongeren die niet deelnamen aan de interventie

Hypotheses selectie-effecten - verbondenheid

H3a: Deelnemers aan de interventie hebben voorafgaand aan de interventie geen andere mate van identificatie met de gemeente dan jongeren die niet hebben deelgenomen aan de interventie.

H3b: Deelnemers aan de interventie hebben voorafgaand aan de interventie geen andere mate van tevredenheid dan jongeren die niet hebben deelgenomen aan de interventie.

H3c: Deelnemers aan de interventie hebben voorafgaand aan de interventie geen andere mate van interesse dan jongeren die niet hebben deelgenomen aan de interventie.

H3d: Deelnemers aan de interventie hebben voorafgaand aan de interventie een andere participatiebehoefte dan jongeren die niet hebben deelgenomen aan de interventie.

Hypothese migratie

H4: Deelnemers aan de interventie rapporteren voor de interventie vergelijkbare motieven en verklaringen voor migratiegedrag dan jongeren die niet hebben deelgenomen aan de interventie.

De data die gebruikt wordt om deze hypothesen te testen zal uit de twee enquêtes worden gehaald die de jongeren invullen die deelnemen aan de interventie, evenals de enquête voor de controlegroep. De enquête voor de controlegroep wordt logischerwijs gebruikt als controlegroep voor de responses van de voor- en nameting.

3. Methodologische verantwoording

In de methodologische verantwoording wordt ingegaan op de manier waarop onderzoeksgegevens zijn verzameld, geïnterpreteerd en geanalyseerd. De begrippen uit het vorige hoofdstuk worden geoperationaliseerd in dit deel, daarnaast wordt als afsluiting van dit hoofdstuk aangegeven op welke manier de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek gewaarborgd wordt.

3.1 Type onderzoek

De wijze waarop de onderzoeksvragen zijn geformuleerd, determineert enigermate de onderzoeksmethode. Door de grote verscheidenheid van de deelvragen is het type onderzoek niet in één hokje te vangen. Daarover leest u in dit subhoofdstuk.

Het onderzoek heeft op grote lijnen de vorm gekregen van een quasi kwalitatief experimenteel-onderzoek, met drie soorten dataverzameling, te weten documentanalyse, enquêtes en een interview. In het quasi-experimentele gedeelte wordt een interventie gepleegd, waarbij inwoners van de gemeente Losser als onderzoekseenheden aanwezig zullen zijn. Bij een standaard klassiek onderzoek zijn er drie voorwaarden: een experimentele en controlegroep, een voor- en nameting en deelnemers moeten naïef zijn over het doel van hun deelname. In dit onderzoek is er naast een reguliere groep waarbij de interventie wordt uitgevoerd een controlegroep waarbij de interventie niet wordt uitgevoerd. De leden van beide groepen vullen vooraf een nulmeting in, evenals een nameting bij beide groepen na het houden van de interventie. Hiermee kan dan worden bepaald of de interventie enige invloed heeft gehad op de deelnemers. De deelnemers dienen in een klassiek experiment niet te weten tot welke groep zij behoren, zodat zij als naïef kunnen worden beschouwd. Dit heeft als doel heeft om een echte reactie te ontlokken bij de deelnemers (van Thiel, 2015: 78).

In dit onderzoek kan naar alle waarschijnlijkheid niet compleet worden voldaan aan alle drie de voorwaarden. Vooral het compleet naïef houden van de deelnemers is een lastige opgave, omdat de deelnemers, met name voor wervingsdoeleinden, horen waaraan ze mee zullen doen. Toch zal worden getracht om de deelnemers zo naïef mogelijk te houden, door het gesprek met raadsleden en nadenken over de gemeente van de toekomst als uithangbord te gebruiken en niet de interventie zelf.

Omdat het onderzoek maar in één gemeente uit wordt gevoerd op één thema kunnen de conclusies en aanbevelingen niet zondermeer naar andere gemeenten worden getrokken. Toch is het mogelijk

om, daar waar overeenkomsten zijn, parallellen te trekken met andere niet-stedelijke/meerkernige gemeenten.

3.2 Dataverzameling

In dit, voornamelijk, kwalitatieve onderzoek worden drie methoden gebruikt om informatie te verzamelen. Dit zijn de documentanalyse, drie enquêtes en een interview. De interventie dient als leidraad voor de voor- en de nameting van de deelnemers en het interview met het gemeenteraadslid. De antwoorden die de jongeren geven en het verloop van de interventie worden verder niet gebruikt in dit onderzoek. In subhoofdstuk 3.3.1 Ontwerpgerichte aanpak / interventie wordt wel een korte beschrijving gegeven van het verloop van de interventie. In de komende paragrafen wordt de dataverzameling binnen het onderzoek beschreven.

3.2.1 Documentenanalyse

Voor de eerste deelvraag, een beschrijvende, wordt gebruik gemaakt van beschikbare onderwijskundige literatuur over de effectiviteit van ontwerpgerichte interventies in het onderwijs. Voor deelvragen 1b en 1c zal gebruik worden gemaakt van beleidsdocumenten van diverse Nederlandse overheden waarin de mogelijkheden voor jongerenparticipatie worden beschreven of projecten worden geëvalueerd. Daarnaast zal er worden gekeken naar wetenschappelijke artikelen en hoofdstukken waarin determinanten van betrokkenheid van jongeren bij lokale politiek en bestuur worden besproken evenals de determinanten voor de aantrekkelijkheid van (grens)gemeenten. Deze deelvragen zijn ook van een beschrijvende aard. Deelvraag 2 wordt middels de opzet van de ontwerpgerichte interventies beantwoord, hierbij komt de expertise van het DesignLab van pas. Deze deelvraag is ook van beschrijvende aard.

3.2.2 Enquêtes

De laatste deelvragen, dit zijn 3a, 3b, 3c en 4, worden beantwoord aan de hand van de resultaten van de enquêtes die worden uitgedeeld voor de interventie en nadien, zowel aan de participanten van de interventie als aan de controlegroep. Alle participanten zullen op een moment voor de ontwerpgerichte interventies in een nulmeting bevroegd worden naar hun vertrouwen in en betrokkenheid bij de gemeente en naar andere factoren. Op een moment na afloop van de sessie zal in een effectmeting opnieuw gevraagd worden naar hun perceptie van, interesse in, en participatie(behoeft) bij de lokale politiek en bestuur. De reden dat er twee enquêtes worden uitgezet is dat er dan een vergelijking gemaakt worden tussen de eerste en tweede enquête. In de

tweede enquête zal eveneens gevraagd worden naar of het deelnemen aan de sessie een invloed gehad heeft op de voorgenoemde punten. Een voorbeeld van een mogelijke verandering is dat jongeren die aanwezig waren positiever of negatiever zijn gaan kijken naar het gemeentelijk bestuur. Door de controlegroep in te bouwen kan ook gecontroleerd worden voor het zogenaamde Hawthorne-effect, ofwel het effect van een interventie op een persoon doordat deze persoon meedoet aan een onderzoek. De grootste reden om de controlegroep ook in het onderzoek te verwerken was dat er bij de ontwerpgerichte interventie een (zeer) lage opkomst zou worden verwacht, waardoor de N van deze twee enquêtes sowieso te laag zou zijn geweest. Meer informatie over de implementatie van de enquête voor de controlegroep is te vinden in subhoofdstuk 4.3 'Hypothese 2: Vergelijken van de nameting en de controlegroep'.

Deelvragen 3a en 3b zijn van een beschrijvende aard en worden met hulp van de eerste en tweede enquête beantwoord. Deelvraag 3c is een toetsende deelvraag, aangezien met deze deelvraag de verschillen tussen de twee enquêtes worden beschreven. Tot slot is deelvraag 4 een verklarende deelvraag, aangezien getracht zal worden om de verkregen inzichten te beschrijven. De drie enquêtes zijn in de kern hetzelfde zodat de verschillen tussen de voor- en nameting goed te meten zijn en de controlegroep goed te vergelijken is met de voor- en nameting. De resultaten van de enquêtes zullen in het statistische computerprogramma SPSS in worden gevoerd en met dat programma worden verwerkt. De volledige vragenlijsten die gebruikt zijn voor de enquêtes zijn te vinden in appendices 2, 3 en 4.

3.2.3 Interview

In het onderzoek zal ook gebruikt gemaakt gaan worden van een kort interview. Het interview met het gemeenteraadslid zullen voornamelijk dienen voor het verschaffen van achtergrondinformatie bij de laatste deelvragen. Om deze reden zal het interview ook kort van aard zijn. Het interview zal semigestructureerd worden opgezet, wat inhoudt dat er een aantal vragen worden geformuleerd die voortvloeien uit geoperationaliseerde begrippen. Het doel hiervan is om, eventueel, het interview te sturen zonder gebruik te maken van vooraf gestructureerde antwoordmogelijkheden (Van Thiel, 2015). In appendix 4 is de interviewleidraad opgenomen.

3.3 Operationalisering

De belangrijkste begrippen uit het theoretische kader worden hieronder geoperationaliseerd. Hierbij wordt gebruik gemaakt van andere definities uit het theoretische kader. Om de hypothesen te kunnen toetsen moeten de variabelen meetbaar worden gemaakt, hiervoor worden de variabelen

geoperationaliseerd. De afhankelijke variabelen in het onderzoek zijn de participatie(behoefte) van de jongeren; aantrekkelijkheid en perceptie van; en de betrokkenheid bij de gemeente. De overkoepelende onafhankelijke variabele in het onderzoek is de ontwerpgerichte interventies die wordt ontworpen. Het eerste gedeelte van dit subhoofdstuk staan in het teken van de onafhankelijke variabelen, waarna in het daaropvolgende gedeelte de afhankelijke variabelen worden besproken.

3.3.1 Ontwerpgerichte aanpak / interventie

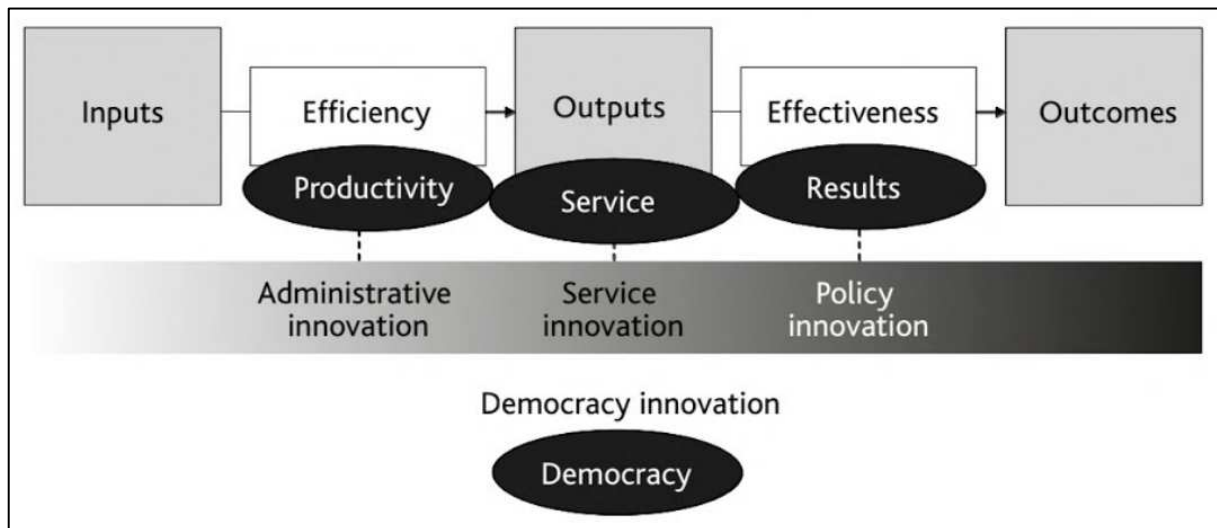
De volgende paragrafen staan in het teken van de onafhankelijke variabele in het onderzoek, de ontwerpgerichte interventies. Deze ontwerpgerichte interventies is ontworpen door de onderzoeker in samenwerking met de begeleider en het DesignLab van de Universiteit Twente.

Het DesignLab van de Universiteit Twente typeert zichzelf als “een platform voor multidisciplinaire samenwerking en creativiteit, dat zich richt op onderwijs en onderzoek in ‘design research’”. ‘Design’ is hierbij het realiseren van creatieve en multidisciplinaire verbindingen tussen wetenschap en samenleving. Het verbinden van wetenschap met de samenleving via design vereist een ontwerpende aanpak, samenwerking tussen disciplines, en expliciete aandacht voor de relaties tussen technologie en samenleving. In de vier soorten *public sector innovation labs* die McGann, Blomkamp en Lewis (2018) onderscheiden valt het DesignLab onder de *Design-led labs*, dit zijn laboratoria waar de focus ligt op het toepassen van *design thinking* bij beleid. De *design-led labs* stellen methodes gericht op gebruikers en samenwerking met inwoners en andere belanghebbenden voorop.

Innovatie-laboratoria zoals het DesignLab zijn inmiddels een wereldwijd verspreid concept geworden, over de hele wereld zijn innovatie-laboratoria opgericht om onder andere maatschappelijke problemen op te lossen. De meeste organisaties in de publieke sector worden gezien als incapabel om de radicale veranderingen vorm te geven die eraan zitten te komen zoals demografische veranderingen, financiële en economische crises en de stijgende zorgkosten. Doordat de publieke organisaties achterblijven in het vorm geven van de veranderingen, stijgt de kans dat ondernemingen en inwoners ze steeds minder zien als capabele organisaties. Onderzoek heeft laten zien dat de innovatieve capaciteiten van de meeste moderne publieke organisaties op interne processen zijn gericht, in tegenstelling tot het opzetten van nieuwe diensten en verbeterde resultaten voor de samenleving (Eggers en Singh, 2009). Innovatie wordt vaak gedreven door een paar individuen in de organisatie, deze lopen echter tegen de vele barrières aan in de organisatie als het gaat over vernieuwing.

De innovatie-laboratoria zijn gebaseerd op het idee dat voor het draaiende houden van een publieke organisatie niet dezelfde *mindsets* en competenties nodig zijn als voor het innoveren van publieke diensten. Innovatie-laboratoria gebruiken interventies, vaardigheden, modellen en instrumenten die

de reguliere medewerker in een publieke organisatie niet bezit. Christiansen en Bason (2011) stellen dat de laboratoria kunnen fungeren als innovatiekatalysator voor de publieke organisaties. De laboratoria zijn ontworpen om samenwerking te versterking. Samenwerking met inwoners, niet alleen voor hen. Doordat de innovatie-laboratoria vooral gericht zijn op het verbeteren van diensten richting inwoners en andere organisaties bemoeien ze zich in de productie van de publieke sector (figuur 1) vooral met innovaties in de diensten en beleid en minder op interne administratieve processen.

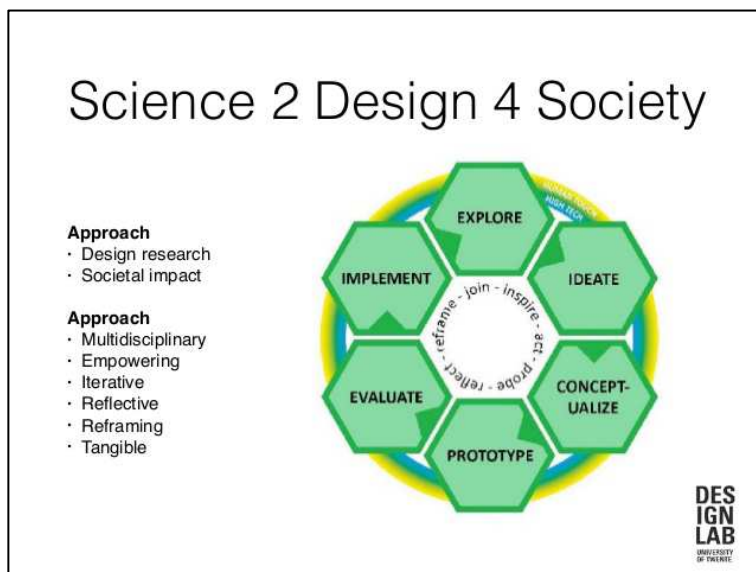

Figuur 1. Productiemodel van de publieke sector: Bason (2018: 59)

Het designproces, ofwel het proces wat gebruikt wordt door het DesignLab en andere innovatie-laboratoria, kent een aantal stappen die doorlopen kunnen worden. De verdeling van dit proces in de innovatie-laboratoria kent volgens McGann et al. (2018) de volgende stappen:

1. Problemen identificeren en informeren van de beleidsagenda
2. Het opstellen van voorstellen en het identificeren van mogelijke oplossingen
3. Het testen van oplossingen
4. Besluitvorming
5. Uitvoering van beleidsinstrument(en) en/of schaaloplossingen.
6. Monitoring en evaluatie.

De Science2Design4Society benadering van het DesignLab van de Universiteit Twente kent zes stappen die veel overeenkomsten vertonen met de verdeling die McGann et al. schetsen. Deze zes stappen worden vaak, zoals hieronder in figuur 2 ook te zien is, weergegeven in de vorm van een cirkel om het doorlopende karakter van het proces aan te geven:

Figuur 2. De Science2Design4Society aanpak van het DesignLab

Tijdens de interventie zullen de deelnemers zich vooral beziggehouden met de Ideate en Conceptualize stappen van de S2D4S-model van het DesignLab. De deelnemers gaan nadenken over de gemeente Losser van de toekomst, onder de titel #dromenvoorLosser. Na het opschrijven van hun dromen voor de gemeente Losser, gaan ze met elkaar en gemeenteraadsleden in gesprek om die benoemde dromen te conceptualiseren en oplossingen te bedenken om de dromen te realiseren.

Als de deelnemers en gemeenteraadsleden de dromen geconceptualiseerd hebben worden ze door middel van een kort filmpje aan de andere aanwezigen gepresenteerd. Hierdoor leren de deelnemers en gemeenteraadsleden wat er volgens de andere groep speelt in de gemeente en wat er misschien ook zou moeten spelen. Dit is van belang voor de jongeren, maar ook zeker voor de deelnemers vanuit de gemeenteraad. De gemeenteraadsleden kunnen een specifiek idee over een bepaald onderwerp dan als Prototype naar de gemeenteraad brengen, waarmee er een mogelijkheid is dat het geïmplementeerd wordt. Een dergelijke directe lijn van het idee van een willekeurige jongere naar implementatie door de gemeente is iets wat maar zelden mogelijk gemaakt wordt.

De interventie werd uiteindelijk georganiseerd op vrijdag 14 juni bij de stichting Multifunctionele Accommodatie Nilantspad (hierna: MAN) in Losser met ondersteuning vanuit het DesignLab van de Universiteit Twente. Aan het begin van de interventie waren er tien jongeren en acht raadsleden. Over de avond zijn er een aantal raadsleden en jongeren vertrokken waardoor met tussen de acht en tien deelnemers in totaal de avond is afgesloten. De avond begon met het hierboven conceptualiseren van dromen en angsten voor de gemeente Losser. Hierin konden de jongeren en de gemeenteraadsleden drie dromen en drie angsten voor Losser over 30 jaar opschrijven. Deze werden daarna besproken,

duidelijk werd dat leefbaarheid van de kernen en het openbaar vervoer de grootste aandacht van de jongeren had. Vooral openbaar vervoer bleef een kernthema door de avond heen voor de jongeren. Hierna zijn de jongeren met de gemeenteraadsleden in gesprek gegaan over de thema's en zijn verdere ideeën gebaseerd op de post-its ontwikkeld in groepjes. Het laatste onderdeel van de avond was het maken van een filmpje waarin een idee als een reclamespot werd gepresenteerd aan de andere groepjes. Hiermee werden de verschillende belangen van de ideeën duidelijk gemaakt op een speelse wijze. De jongeren waren tevreden over het verloop van de interventie, en gaven aan dat er goed gepraat was, de drempel om met gemeenteraadsleden te praten laag was en er samengewerkt werd. Verbeterpunten waren de tijdsduur en het aantal deelnemers. Tijdens de behandeling van de voorjaarsnota enkele weken later werd de bijeenkomst ook aangehaald door het geïnterviewde gemeenteraadslid. Dit gemeenteraadslid gaf later ook aan dat de input van de jongeren rondom het openbaar vervoer in Losser hierbij een rol had gespeeld.

3.3.2 Afhankelijke variabelen

In de volgende paragrafen worden de afhankelijke variabelen in het onderzoek besproken, te weten de identificatie/verbondenheid met, participatie(behoeft) van de jongeren; perceptie van; en de interesse in de gemeente.

Identificatie/verbondenheid

Het eerste begrip wat geoperationaliseerd wordt is de identificatie met de gemeente. In de theorie bleek dat jongeren in bepaalde delen van het land, zoals Friesland zich sterk identificeren met de regio waar ze vandaan komen (Fries Sociaalplanbureau, 2018). In Twente is er daarnaast ook een sterke focus op woonkern waar de jongere vandaan komt of woont. Noaberschap speelt daarbij een belangrijke rol evenals het verenigingsleven en daarmee het sociale leven dat jongeren hebben opgebouwd. In Diepenheim, in de gemeente Hof van Twente, geven jongeren ook aan dat ze graag in de woonkern Diepenheim blijven wonen vanwege het sociale leven dat ze er hebben (Viverion, 2018). Om hier op aan te sluiten wordt in de enquêtes de jongeren gevraagd in welke mate op een schaal van een tot tien ze zich verbonden voelen met ten eerste de woonkern waar ze zijn opgegroeid en/of wonen en ten tweede in welke mate ze zich verbonden voelen met de gemeente Losser op een schaal van een tot tien.

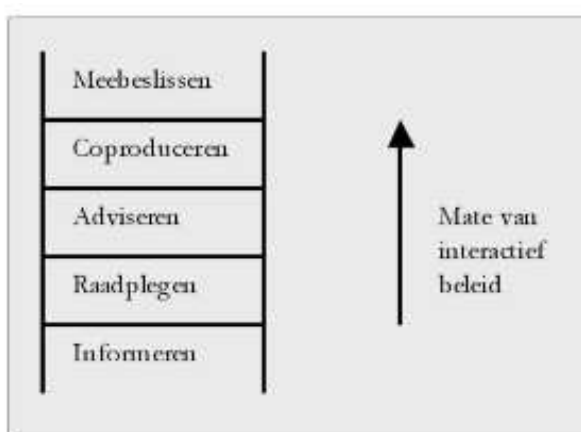
Participatie

Het tweede onderwerp wat geoperationaliseerd wordt is participatie en de behoefte daaraan van jongeren. Het concept participatie zal in dit onderzoek en in de enquêtes geoperationaliseerd worden

met hulp van de participatieladder van Arnstein en de daarop gebaseerde ladder van Edelenbos en Monnikhof. Arnstein verdeelde in 1969 in haar artikel 'A Ladder of Citizen Participation' participatie in zes treden, deze zijn op volgorde van invloed op het bestuur: informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren, meebeslissen en zelfbestuur. De laagste trede is informeren, wat inhoudt dat de gemeente de inwoners op de hoogte stelt van plannen. De tweede trede, raadplegen, houdt in dat de gemeente inwoners bevaart naar hun ideeën en meningen, maar de gemeente niet verplicht is om deze mee te nemen. Bij adviseren, de derde stap, worden de inwoners ook bevaart, maar houdt de gemeente wel rekening met de uitkomsten. Bij de vierde stap, coproduceren, bepalen inwoners en gemeenten samen een plan wat uitgevoerd wordt, het resultaat wordt zwaar meegewogen in de besluitvorming. Bij meebeslissen, de vijfde trede, bepalen inwoners binnen de kaders van de gemeente over initiatieven. Tot slot staat op de zesde trede het zelfbestuur, hierin faciliteert de gemeente alleen, en bepalen inwoners over totstandkoming en uitvoering.

Naast deze zes treden heeft Arnstein ook twee treden van non-participatie uitgelicht, deze zijn te plaatsen onder de informeren trede. De twee treden, manipulatie en opvoeding, zijn manieren waarop machthebbers burgers proberen te overtuigen of onderwijzen van hun gedachten. Jurian Edelenbos en René Monnikhof, twee Nederlandse onderzoekers, hebben op basis van de ladder van Arnstein een Nederlandse versie ontwikkeld (2001: 242). Het verschil in de twee ladders is dat in de Nederlandse versie de twee vormen van non-participatie, manipulatie en opvoeding, weg worden gelaten. Gezien de focus op een Nederlandse gemeente in dit onderzoek worden deze twee treden weggelaten evenals de hoogste trede zelfbestuur.

Figuur 3. Participatieladder van Edelenbos en Monnikhof (2001)

In de enquête wordt gevraagd of de inwoners weleens deel hebben genomen aan een of meerdere treden, en zo ja hoe vaak dat is gebeurd. Dit gebeurt aan de hand van de bovenstaande

participatieladder, categorieën bij deze vragen zijn daarmee: meebeslissen (1), raadplegen (2), adviseren (3), coproduceren (4) en meebeslissen (5). Deze vraag is gebaseerd op een vraag uit de participatie-monitor van ProDemos, waarin ambtenaren naar de hoogste trede in hun gemeente wordt gevraagd, in dit onderzoek worden echter inwoners bevroegd. Ook wordt gevraagd naar de participatiebehoefte van de inwoners, dit gebeurt met dezelfde categorieën als bij de voorgaande participatie maar dan in de stelling waar inwoners behoefte aan hebben.

Perceptie/Tevredenheid

De derde operationalisering is die van de perceptie, ofwel de tevredenheid, van jongeren in de gemeente. Het meten van de perceptie die inwoners hebben kan een lastige factor zijn in onderzoeken naar hoe inwoners denken over hun gemeente en de dienstverlening van de gemeente. Kelly en Swindell merken op dat inwoners twee soorten fouten kunnen maken als ze lokale dienstverlening beoordelen (2002: 612). Ten eerste is er het probleem dat inwoners kunnen denken dat een gemeente een bepaalde dienst niet verleend, terwijl de gemeente dat wel doet. Het tweede probleem is dat inwoners dienstverlening zo evalueren dat dit in strijd is met een objectieve indicator zoals een prestatie maatstaf van de dienstverlening. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de vragenlijst voor het Continu onderzoek burgerperspectieven van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Daarin wordt respondenten gevraagd op een schaal van 1-10 hoe tevreden zij zijn met de Nederlandse samenleving, Nederlandse economie, bestuur van de eigen gemeente, politiek in Den Haag en de Europese Politiek (2019: 5). Voor dit onderzoek wordt alleen de vraag hoe tevreden inwoners zijn met het bestuur van de eigen gemeente gebruikt. Ook in dit onderzoek kunnen zij deze vraag beantwoorden op een schaal van 1-10, waarbij 1 zeer ontevreden is en 10 zeer tevreden is.

Interesse

Tot slot is de vierde operationalisering die van de interesse in de gemeente. De interesse in de lokale politiek wordt geoperationaliseerd aan de hand van de vragenlijst die voor het Lokaal Kiezersonderzoek 2018 ook is gebruikt (Jansen & Denters, 2018). In die vragenlijst werd de vraag gesteld in hoeverre inwoners geïnteresseerd zijn in de lokale politiek. Respondenten hadden drie keuzecategorieën: niet geïnteresseerd, tamelijk geïnteresseerd en zeer geïnteresseerd. Deze vraag zal ook worden gesteld in dit onderzoek en niet op een 5- of 7 puntsschaal doordat de afstanden qua nuances in een 5 puntsschaal over interesse zeer klein worden.

3.3.3 Controlevariabelen

De gebruikte controlevariabelen in dit onderzoek zijn leeftijd, geslacht, kern van herkomst en opleiding. De variabele leeftijd wordt gemeten in jaren en is een continue variabele. Het variabele geslacht is onderverdeeld in de categorieën man (1), vrouw (2) en anders (3). Voor de variabele kern van herkomst kunnen de respondenten kiezen uit de vijf kernen in de gemeente, dit zijn 'Losser' (1), 'Overdinkel' (2), 'de Lutte' (3), 'Glane' (4) en 'Beuningen' (5). De variabele opleiding is gesplitst in acht categorieën lopend van geen afgeronde opleiding tot wetenschappelijk onderwijs, met daarnaast een weet niet/wil niet zeggen optie welke als 0 (geen antwoord) wordt gecodeerd.

Tabel 2

Operationalisering van gebruikte concepten

Concept	Operationalisatie	
Identificatie	- Ik voel mij verbonden met de gemeente Losser - Ik voel mij verbonden met de woonkern in de gemeente Losser waarin ik ben opgegroeid of woon	- Schaal van 1 - 10
Tevredenheid	Kun je aangeven hoe tevreden je bent met de gemeente?	- Schaal van 1 - 10
Interesse	In hoeverre ben je geïnteresseerd in de lokale politiek?	- Niet geïnteresseerd - Tamelijk geïnteresseerd - Zeer geïnteresseerd
Participatie	Wat is de rol van de inwoners?	- Informeren - Raadplegen - Adviseren - Coproduceren - Meebeslissen
Participatie-behoefte	Welke rol willen de inwoners aannemen?	- Informeren - Raadplegen - Adviseren - Coproduceren - Meebeslissen

3.4 Validiteit en betrouwbaarheid

Tot slot worden in dit hoofdstuk de validiteit en betrouwbaarheid van de metingen die uit zullen worden gevoerd behandeld. De betrouwbaarheid verwijst naar de mate van nauwkeurigheid en consistentie van metingen. Als het onderzoek herhaald zou worden, zouden in een ideaal geval dezelfde resultaten naar voren komen.

Validiteit kan worden gesplitst in interne en externe validiteit. Interne validiteit duidt de geldigheid van de resultaten aan en wordt vaak samengevat in de vraag: wordt er gemeten wat je wilt meten? Externe validiteit verwijst naar de mate waarin de resultaten ook gelden voor andere situaties, ofwel zijn de resultaten van dit onderzoek ook bruikbaar in andere gemeenten in Nederland of daarbuiten?

Kijkende naar de interne validiteit van dit onderzoek zijn er een aantal uitdagingen. Ten eerste is er het opstellen van de enquêtes en interview en de daarin te gebruiken vragen. Door de enquêtes en het interview te baseren op al eerder gebruikte vragenlijsten kan zorg worden gedragen voor de interne validiteit. Burgerparticipatie is inmiddels een veelbesproken onderwerp, waardoor er al een aantal bruikbare onderzoeken zijn geweest die gebruik hebben gemaakt van vragenlijsten. Zo is de enquête die gebruikt wordt door ProDemos in de participatie monitor een interessante bron voor de vragen die in het interview of de enquêtes gebruikt kunnen worden. Ook de vragen die het CBS gebruikt voor haar Sociale monitor kunnen van pas komen bij het opstellen van de enquêtes. Tot slot wordt de vragenlijst van het Lokaal Kiezersonderzoek 2018 ook gebruikt voor het opstellen van de enquêtes. Ten tweede wordt dit onderzoek uitgevoerd door één onderzoeker. Dit betekent dat de operationalisering van termen; het opstellen van de enquête; en het opstellen en coderen van de interview door maar een enkele onderzoeker gebeurt. Doordat dit onderzoek deel uit maakt van de masterscriptie is het op meerdere momenten mogelijk om feedback te krijgen van zowel de interne scriptiebegeleider als de externe begeleider. Ook wordt bij het operationaliseren gebruik gemaakt van de literatuur uit voorafgaande hoofdstukken, om zo verschillen in het interpreteren van begrippen te vermijden.

Een derde uitdaging zal de populatie van de studie zijn. Gezien de setting van het onderzoek is er kans op een klein aantal deelnemers, waardoor de twee groepen als te klein voor het onderzoek kunnen worden gezien. Zoals hieronder zal worden beschreven worden de deelnemers op verschillende manieren en momenten geworven, waardoor er hoop is op een relatief goede afspiegeling van jongeren uit de gemeente Losser. Daarnaast kan het zo zijn dat jongeren die deelnemen, door voorgaande kennis, niet volledig naïef zijn over hun deelname aan de enquêtes en eventueel aan de interventie.

3.5 Populatie en sampling

Zoals hierboven vermeld zullen de respondenten bij de enquêtes jongeren uit de gemeente Losser zijn. De leeftijd van deze jongeren zal ruwweg tussen de 18 en 25 jaar liggen. Doordat de jongeren in de gemeente Losser wonen, maakt dit hen een goede groep om politieke betrokkenheid in de gemeente te meten.

De keuze voor een groep jongeren worden in het onderzoek zodanig afgebakend dat het mogelijk is om deze uit te voeren binnen de gestelde tijdsaders. De jongeren worden op verschillende manier geworven om deel te nemen. Ten eerste is er een groep die (in)direct door een aantal gemeenteraadsleden gevraagd zullen worden. Dit zullen naar alle waarschijnlijkheid jongeren zijn die gemiddeld gezien al enige kennis hebben van de lokale politiek, getuige ook hun contacten met de raadsleden. Daarnaast is er een groep die via het verenigingsleven in Losser aangesproken zal worden. Dit gebeurt via de contactambtenaar voor verenigingen in de gemeente Losser. Ook zal er via Stichting Fundament, de welzijnsorganisatie in de gemeente Losser, een uitnodiging naar verschillende jongeren in de gemeente Losser gaan. Tot slot wordt er via de pagina van de gemeente in de wekelijkse krant Hallo Losser, evenals de sociale mediakanalen van de gemeente gecommuniceerd over de uitnodiging. Door op deze vier manieren jongeren uit te nodigen is de hoop een relatief goede afspiegeling van de Losserse jongeren te krijgen.

Door deze vier methoden te gebruiken is er hoofdzakelijk sprake van *non-probability sampling*, ofwel een niet-probabilistisch steekproef. Dit houdt in dat niet alle jongeren in Losser een gelijke kans hebben om geselecteerd te worden. Jongeren die in een vereniging zitten, contact hebben met een raadslid, contact hebben met stichting Fundament of Hallo Losser lezen hebben een bovengemiddelde kans om mee te kunnen doen. Zoals hierboven ook wordt aangegeven is het lastige aan deze vorm van steekproeven dat jongeren die zich aanmelden over het algemeen al duidelijke ideeën hebben over de lokale politiek en misschien geen afspiegeling zijn voor de gemiddelde jongere.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de enquêtes onder jongeren in de gemeente Losser besproken. Het hoofdstuk is opgebouwd uit drie onderdelen, die refereren naar een of meerdere deelvragen. In het eerste gedeelte zal de interventie worden besproken en de perceptie van, interesse in, en participatie(behoefte) van de jongeren in Losser. Het tweede gedeelte zal in gaan op de verschillen tussen de voor- en nameting bij de interventie, alsmede op het verschil tussen de voor- en nameting en de enquête voor de controlegroep onder jongeren die niet deel hebben genomen aan de interventie. Tot slot zullen de motivaties van jongeren uit de gemeente Losser om al dan niet te verhuizen worden besproken aan de hand van de resultaten uit de enquêtes.

4.1 Interventie

In het volgende subhoofdstuk worden de antwoorden op deelvragen 3a, 3b en 3c besproken aan de hand van hypothesen 1, 2 en 3. Alle deelvragen hebben zoals hierboven genoemd betrekking op de interventie en dan specifiek op de verbondenheid met de gemeente Losser. De interventie heeft plaatsgevonden op vrijdag 14 juni bij de stichting Multifunctionele Accommodatie Nilantspad (hierna: MAN) in Losser met ondersteuning vanuit het DesignLab van de Universiteit Twente. De planning van de interventie, achtergrond informatie en de uitkomsten van de interventie voor de gemeente zijn te vinden in subhoofdstuk 3.3.1 van dit onderzoek.

De uiteindelijke opkomst aan het begin van de interventie was tien jongeren en acht raadsleden. Door de loop van de avond zijn er een aantal jongeren en raadsleden eerder vertrokken vanwege andere verplichtingen of verkeerde verwachtingen met betrekking tot de eindtijd. Aan het begin van de avond hebben negen jongeren de enquête, welke te vinden is als appendix 1, ingevuld, allemaal in de leeftijd tussen de 15 en 24 jaar, met een gemiddelde van 18,5 jaar. Twee dagen later is de nameting verstuurd. Voor de tweede enquête geldt dat deze, ondanks een vriendelijke reminder, maar drie keer compleet en een keer gedeeltelijk is ingevuld. Dit maakt het zeer lastig de resultaten te vergelijken. Deze tweede enquête is als bijlage 2 te vinden in de appendix. Deze tweede enquête is ingevuld door drie meisjes en een jongen, met leeftijden van respectievelijk 15, 19 en twee maal 21 jaar.

Opvallend was ook het hoge aantal meisjes, zeven tegenover twee jongens. Acht van de negen jongeren kwamen uit Losser, en één uit de woonkern Overdinkel. De reden hiervoor is dat de interventie werd gehouden in Losser en de afstand te groot kan zijn geweest voor jongeren uit de

andere kernen. Het geïnterviewde raadslid gaf ook aan dat het goed was als bij een volgende bijeenkomst de andere kernen ook bezocht zouden worden, zodat de fysieke afstand voor jongeren lager is. De bereikbaarheid van en binnen de gemeente was dan ook een van de grote thema's van de avond, als reactie hier op heeft het raadslid dit ook meegenomen naar de eerstvolgende raadsvergadering. Op een persoon na gingen alle jongeren nog naar school of studeerden zij nog. Van deze jongeren wilde één niet zeggen welke opleiding diegene deed. De rest ging naar de havo/vwo, het hbo of het wo. Ook dit is duidelijk geen afspiegeling van de gemeente, aangezien de jongeren met een vmbo of mbo-achtergrond ontbreken.

4.2 Hypothese 1: Vergelijken van de voor- en nameting

Voor de hypothesen 1a t/m 1d worden de resultaten van de voormeting vergeleken met de resultaten van de nameting. De eerste hypothese stelt dat na de interventie deelnemers een hogere mate van identificatie met, tevredenheid bij, interesse in en participatiebehoefte bij de gemeente hebben dan tijdens de voormeting. In het volgende stuk worden de resultaten van de nameting evenals die van de enquête voor de controlegroep op een rij gezet, waarna de hypothese zal worden getest. In het volgende stuk worden de resultaten van de voormeting evenals die van de nameting op een rij gezet, waarna de hypothese zal worden getest.

Wat betreft de verbondenheid van jongeren met de gemeente gaven tijdens de voormeting de jongeren de gemeente een cijfer tussen de drie en de negen op een schaal van een tot tien. Hiervan gaven vier jongeren een acht. Het gemiddelde van die groep ligt daarmee op 6,67. De cijfers voor de verbondenheid met de gemeente zijn tijdens de nameting iets hoger, met een gemiddelde van 7.

Tabel 3

Frequentietabel verbondenheid deelnemers voor- en nameting (N=9 & N=3)

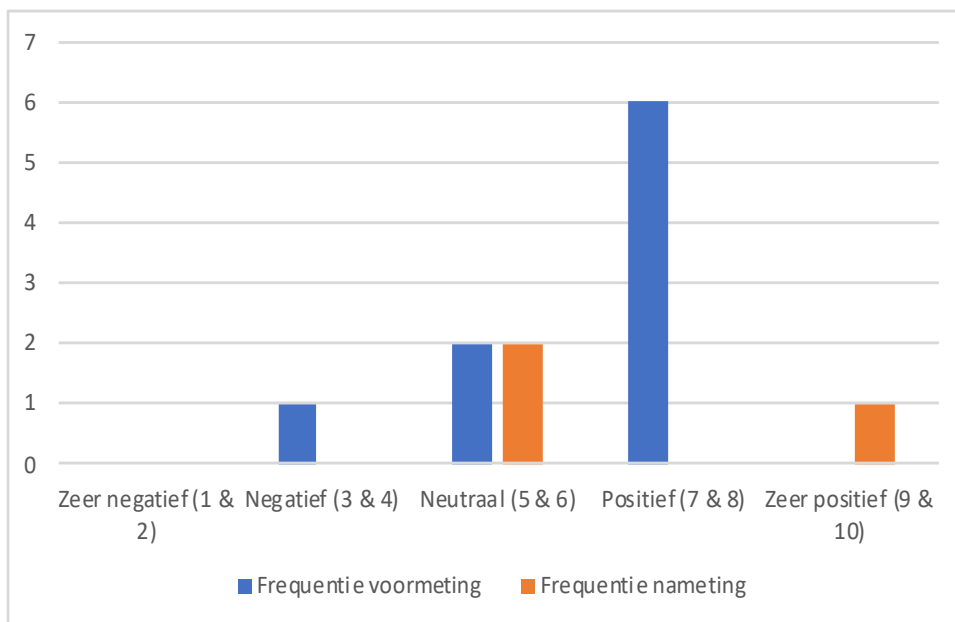
Beoordeling	Frequentie voormeting	Frequentie nameting
3	1	0
4	0	0
5	1	0
6	1	2
7	2	0
8	4	0
9	0	1
10	0	0

Voor het leesgemak wordt hieronder de bovenstaande tabel ook gegeven in de vorm van een 5-punts schaal, lopende van zeer negatief tot zeer positief, zowel in de vorm van een tabel als in een figuur met kolommen. Zoals te zien is, zijn de respondenten voornamelijk positief gestemd, met een enkeling die negatief is en een klein aantal neutrale respondenten. Interessant is dat de respondenten tijdens de voormeting positiever over hun verbondenheid met de gemeente Losser zijn dan tijdens de nameting. Het verschil van zes respondenten moet bij het bekijken van deze tabel echter in acht worden genomen.

Tabel 4

Frequentietabel 5-punts verbondenheid deelnemers voor- en nameting (N=9 & N=3)

Beoordeling	Frequentie voormeting	Frequentie nameting
Zeer negatief (1 & 2)	0	0
Negatief (3 & 4)	1	0
Neutraal (5 & 6)	2	2
Positief (7 & 8)	6	0
Zeer positief (9 & 10)	0	1

Figuur 4. Frequenties *verbondenheid deelnemers voor- en nameting (N=9 & N=3)*

Wat betreft de tevredenheid van jongeren in de gemeente gaven alle jongeren tijdens de voormeting de gemeente een cijfer tussen de zes en de tien met vijf jongeren die een zeven gaven. Het gemiddelde van die groep ligt daarmee op 7,44. De cijfers voor tevredenheid in de gemeente tijdens de nameting zijn een zes, een zeven en twee achten (met daarmee een gemiddelde van 7,25).

Tabel 5

Frequentietabel tevredenheid deelnemers voor- en nameting (N=9 & N=4)

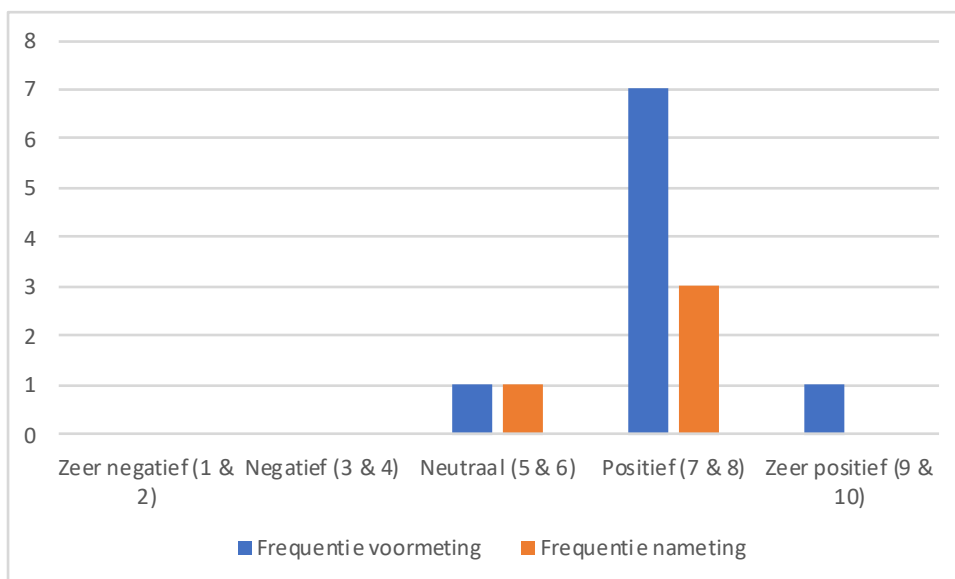
Beoordeling	Frequentie voormeting	Frequentie nameting
6	1	1
7	5	1
8	2	2
9	0	0
10	1	0

Voor het leesgemak wordt hieronder de bovenstaande tabel ook gegeven in de vorm van een 5-punts schaal zowel in de vorm van een tabel als in een figuur met kolommen. De respondenten zijn bijna allemaal positief gestemd, met het zwaartepunt op responses bestaande uit zevens en achtten, zowel bij de voor- als de nameting. Opvallend is de respondent die tijdens de voormeting een tien geeft voor zijn of haar tevredenheid met de gemeente.

Tabel 6

Frequentietabel 5-punts tevredenheid deelnemers voor- en nameting (N=9 & N=4)

Beoordeling	Frequentie voormeting	Frequentie nameting
Zeer negatief (1 & 2)	0	0
Negatief (3 & 4)	0	0
Neutraal (5 & 6)	1	1
Positief (7 & 8)	7	3
Zeer positief (9 & 10)	1	0

Figuur 5. *Tevredenheid deelnemers voor- en nameting (N=9 & N=4)*

De interesse van jongeren in de gemeente werd op een drie puntenschaal gemeten met de opties 'niet geïnteresseerd', 'tamelijk geïnteresseerd' en 'zeer geïnteresseerd'. De resultaten hierbij waren dat twee jongeren aangaven niet geïnteresseerd te zijn en zeven jongeren 'tamelijk geïnteresseerd' te zijn. De optie 'zeer geïnteresseerd' werd door geen enkele deelnemer gekozen.

Tabel 7

Frequentietabel van interesse deelnemers voor- en nameting (N=8 & N=4)

Beoordeling	Frequentie voormeting	Frequentie nameting
Niet geïnteresseerd	2	0
Tamelijk geïnteresseerd	6	4
Zeer geïnteresseerd	0	0

Tot slot werd de jongeren ook nog gevraagd naar hun deelname aan burgerparticipatie van de gemeente en hun participatiebehoefte. De antwoorden zijn samengevat in de tabel hieronder, waarbij aangegeven moet worden dat jongeren meerdere antwoorden aan konden geven. Duidelijk wordt dat de meeste jongeren denken nog niet deel te hebben genomen aan participatie, maar aangeven graag deel te willen nemen aan de hoogste treden van de participatieladder zoals Edelenbos en Monnikhof deze op hebben gesteld. De treden coproductie en meebeslissen zijn het meest populair in de behoefte van jongeren. Een van de respondenten gaf bij de nameting aan alle soorten participatie wel een keer deel te willen nemen, terwijl de respondent aangaf nog niet eerder aan participatie deel te hebben genomen. De andere twee respondenten gaven aan nog niet eerder aan participatie deel te hebben genomen en ook niet de behoefte te hebben om deel te nemen. Door de manier van meten is het niet goed mogelijk om de hypothese te toetsen binnen SPSS. De hypothese dat deelnemers aan de interventie voorafgaand aan de interventie een andere participatiebehoefte dan jongeren na deelname aan interventie wordt daarom niet getoetst met de hulp van SPSS. Kijkende naar de cijfers van de participatie behoefte is te zien dat deze amper van elkaar verschillen.

Tabel 8

Frequentietabel van deelname participatie voormeting (N=9)

	Heb ik al aan deelgenomen	Wil ik aan deelnemen
Informereren	2	3
Raadplegen	0	4
Adviseren	0	4
Coproducteren	0	2
Meebeslissen	0	2
Geen enkele	3	3

Tabel 9

Frequentietabel van deelname participatie nameting (N=3)

	Heb ik al aan deelgenomen	Wil ik aan deelnemen
Informereren	0	1
Raadplegen	0	1
Adviseren	0	1
Coproducteren	0	1
Meebeslissen	0	1
Geen enkele	3	0

Voor het vergelijken van de twee groepen worden de scores van de verbondenheid, tevredenheid en interesse vergeleken met hulp van de Mann-Whitney-U test. Omdat bij de eerste hypothese de data van de voor- en de nameting wordt vergeleken is de Mann-Whitney U toets niet de optimale om te gebruiken. Deze wordt normaliter gebruikt bij twee niet gerelateerde en onafhankelijke groepen. Echter, omdat de voor- en nameting anoniem zijn ingevuld en er niet te herleiden is welke scores bij elkaar passen valt een paired-samples t-test af. Daardoor is de keuze gevallen op de Mann-Whitney U test.

Doordat er zo weinig data beschikbaar is met een N van 3 en 9 is besloten om de Mann-Whitney U test in zijn geheel niet uit te voeren. De data van de voor- en nameting zou zeer ver uit elkaar moeten liggen om van significante waarde te zijn. Zoals in tabellen 3, 4 en 5 te zien is, is dit zeker niet het geval. De hypothesen 1a, 1b, 1c en 1d worden daardoor niet getoetst in dit onderzoek, omdat er van uit gegaan kan worden dat de waarden niet significant zullen zijn.

4.3 Hypothese 2: Vergelijken van de nameting en de controlegroep

In het volgende stuk wordt gekeken naar de tweede hypothese. Voor de hypothesen 2a t/m 2d worden de resultaten van de controlegroep vergeleken met de resultaten van de nameting. De tweede hypothese stelt dat na de interventie deelnemers een hogere mate van identificatie met, tevredenheid bij, interesse in en participatiebehoefte bij de gemeente hebben dan de niet-deelnemers. In het volgende stuk worden de resultaten van de nameting evenals die van de controlegroep op een rij gezet, waarna de hypothese zal worden getest.

Door het lage aantal aanmeldingen na het meermaals versturen van de uitnodigingen op diverse manieren voor interventie werd al verwacht werd dat de opkomst laag zou zijn. Daarom is er toen in overleg met de begeleiding van de universiteit Twente en de gemeente Losser voor gekozen om een onafhankelijke en eenmalige enquête uit te zetten zodat deze als controlegroep gebruikt zou kunnen worden. Op basis van de voormeting is toen een enquête ontworpen voor deze controlegroep en verspreid via een directe brief naar 250 jongeren, via gemeenteraadsleden en via de partijen in de gemeenteraad. Uiteindelijk is deze enquête is 51 keer ingevuld, door respondenten van verschillende leeftijden. Het toevoegen van deze controlegroep heeft geen invloed gehad op de onderzoeksvragen, deze zijn hetzelfde gehouden. De hypothesen zijn wel aangepast, om zo de enquête toe te kunnen voegen aan dit onderzoek.

Helaas hebben ook mensen met een leeftijd van boven de 25 jaar de enquête ingevuld, waardoor veertien enquêtes als ongeldig beschouwd moeten worden. Daarmee blijven er afhankelijk van de vraag tussen de 33 en 36 antwoorden over. Dit verschil heeft als oorsprong het feit dat sommige respondenten niet de hele enquête in hebben gevuld, of bepaalde vragen over hebben geslagen. Het zwaartepunt qua leeftijd van de overgebleven respondenten ligt tussen de 16 en 21 jaar, met een gemiddelde van bijna 19 jaar. Ook bij de respondenten van de eenmalige enquête zijn de vrouwen in de meerderheid. Van de 37 respondenten zijn er 21 vrouwen en zestien mannen. Daarnaast woont de grote meerderheid van de respondenten in Losser. Van de respondenten gaan er nog 33 naar school of studeren nog, 3 zijn er inmiddels klaar met school of een studie. Gezien de leeftijdscategorieën is het niet verwonderlijk dat de meeste respondenten studeren aan het mbo, hbo of het wo of daar gestudeerd hebben.

Allereerst kijkende naar de verbondenheid van de niet-deelnemers met de gemeente valt de spreiding op. De niet-deelnemers geven hun verbondenheid met de gemeente een cijfer tussen de 3 en de 10. Het gemiddelde van de niet-deelnemers ligt op 7,29, waar het gemiddelde van de deelnemers na de interventie op 7,33, marginaal hoger dus.

Tabel 10

Frequentietabel verbondenheid deelnemers nameting en controlegroep (N=3 & N=35)

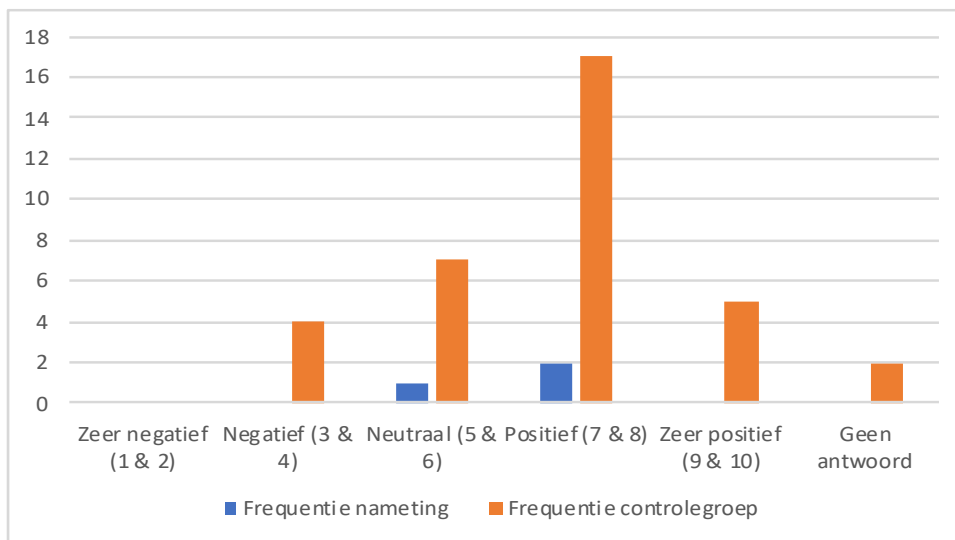
Beoordeling	Frequentie nameting	Frequentie controlegroep
3	0	1
4	0	3
5	0	3
6	1	4
7	0	10
8	2	7
9	0	4
10	0	1
Geen antwoord	0	2

Voor het leesgemak wordt hieronder de bovenstaande tabel ook gegeven in de vorm van een 5-punts schaal, lopende van zeer negatief tot zeer positief, zowel in de vorm van een tabel als in een figuur met kolommen. Bij de controlegroep zijn er beduidend meer respondenten die aangeven negatief te staan in hun verbondenheid met de gemeente Losser. Het merendeel voelt zich echter verbonden met de gemeente Losser, getuige het hoge aantal zevens en achten.

Tabel 11

Frequentietabel 5-punts verbondenheid deelnemers nameting en controlegroep (N=3 & N=35)

Beoordeling	Frequentie nameting	Frequentie controlegroep
Zeer negatief (1 & 2)	0	0
Negatief (3 & 4)	0	4
Neutraal (5 & 6)	1	7
Positief (7 & 8)	2	17
Zeer positief (9 & 10)	0	5
Geen antwoord	0	2

Figuur 6. *Verbondenheid deelnemers nameting en controlegroep (N=3 & N=35)*

Bij de tevredenheid zijn er veel niet-deelnemers die een zeven geven voor hun tevredenheid met de gemeente. Het gemiddelde cijfer van de niet-deelnemers ligt op 7,22, waar het gemiddelde van de nameting bij de deelnemers op 7,25 ligt. Dit is evenals de verbondenheid met de gemeente Losser marginaal hoger dan de niet-deelnemers.

Tabel 12

Frequentietabel tevredenheid deelnemers nameting en controlegroep (N=4 & N=38)

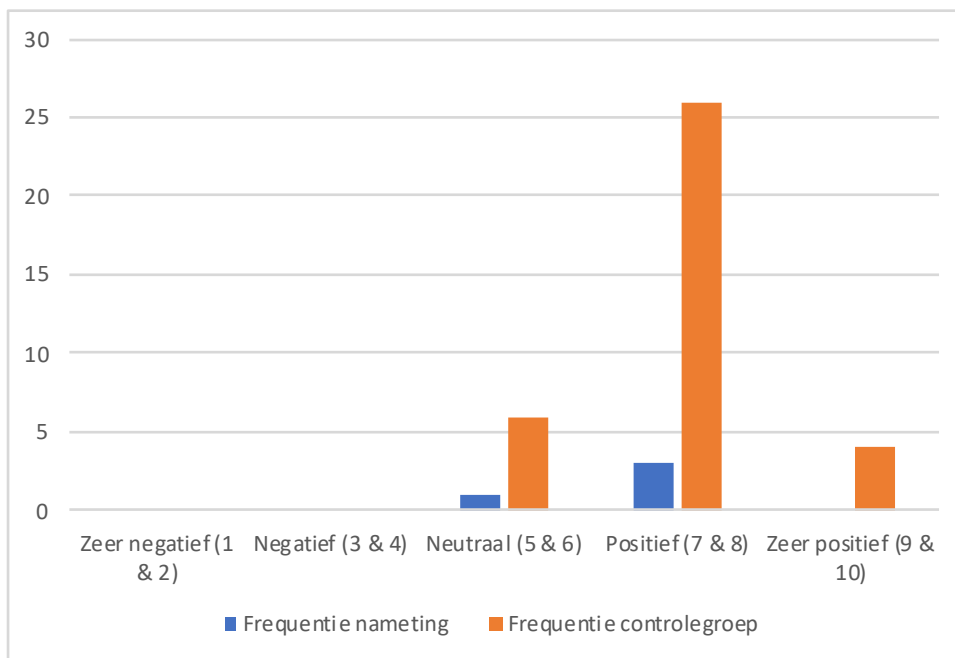
Beoordeling	Frequentie nameting	Frequentie controlegroep
5	0	2
6	1	4
7	1	19
8	2	7
9	0	3
10	0	1
Geen antwoord	0	1

Voor het leesgemak wordt hieronder de bovenstaande tabel ook gegeven in de vorm van een 5-punts schaal, lopende van zeer negatief tot zeer positief, zowel in de vorm van een tabel als in een figuur met kolommen. Bij de tevredenheid met de gemeente komen de resultaten van de controlegroep redelijk overeen met responses van de nameting, waarbij het zwaartepunt ligt op zevens en achten met enkele uitschieters naar boven en naar beneden.

Tabel 13

Frequentietabel 5-punts tevredenheid deelnemers nameting en controlegroep (N=4 & N=38)

Beoordeling	Frequentie nameting	Frequentie controlegroep
Zeer negatief (1 & 2)	0	0
Negatief (3 & 4)	0	0
Neutraal (5 & 6)	1	6
Positief (7 & 8)	3	26
Zeer positief (9 & 10)	0	4
Geen antwoord	0	1

Figuur 7. *Tevredenheid deelnemers nameting en controlegroep (N=4 & N=38)*

Bij de interesse van de niet-deelnemers valt het grote aantal niet-geïnteresseerde deelnemers op. Zestien van de 36 respondenten geeft aan niet geïnteresseerd te zijn in de lokale politiek, zeventien geven aan tamelijk geïnteresseerd te zijn en maar drie respondenten zijn zeer geïnteresseerd

Tabel 14

Frequentietabel van interesse deelnemers nameting en controlegroep (N=4 & N=36)

Beoordeling	Frequentie nameting	Frequentie controlegroep
Niet geïnteresseerd	0	16
Tamelijk geïnteresseerd	4	17
Zeer geïnteresseerd	0	3

Tot slot werd de jongeren, in de voormeting evenals bij de controlegroep, bevraagd naar hun deelname aan burgerparticipatie van de gemeente en hun participatiebehoefte. De antwoorden zijn samengevat in de tabellen hieronder, waarbij aangegeven moet worden dat jongeren meerdere antwoorden aan konden geven. Duidelijk wordt dat de meeste jongeren denken nog niet deel te hebben genomen aan participatie, maar aangeven graag deel te willen nemen aan de hoogste treden van de participatieladder zoals Edelenbos en Monnikhof deze op hebben gesteld. De treden coproductie en meebeslissen zijn het meest populair in de behoefte van jongeren. Door de manier van meten is het niet goed mogelijk om de hypothese te toetsen binnen SPSS. De hypothese dat deelnemers aan de interventie na de interventie een andere participatiebehoefte dan jongeren die niet hebben deelgenomen aan de interventie wordt daarom niet getoetst met de hulp van SPSS. Kijkende naar de cijfers van de participatie behoefte is te zien dat deze amper van elkaar verschillen.

Tabel 15

Frequentietabel van deelname participatie voormeting (N=3)

	Heb ik al eens aan deel- genomen	Wil ik aan deelnemen
Informereren	0	1
Raadplegen	0	1
Adviseren	0	1
Coproducteren	0	1
Meebeslissen	0	1
Geen enkele	3	0

Tabel 16

Frequentietabel van deelname participatie controlegroep (N=37)

	Heb ik al eens aan deel- genomen	Wil ik aan deelnemen
Informereren	5	5
Raadplegen	6	6
Adviseren	4	6
Coproducteren	3	5
Meebeslissen	2	9
Geen enkele	17	10

Doordat er zo weinig data beschikbaar is met een N van 9 en 37 is besloten om ook voor de tweede hypothese de Mann-Whitney U test in zijn geheel niet uit te voeren. De data van de voor- en nameting zou zeer ver uit elkaar moeten liggen om van significante waarde te zijn. Zoals in tabellen 8, 9 en 10 te zien is, is dit zeker niet het geval. De hypothesen 3a, 3b, 3c en 3d worden daardoor niet getoetst in dit onderzoek, omdat er van uit gegaan kan worden dat de waarden niet significant zullen zijn.

4.4 Hypothese 3: Vergelijken van de voormeting en de controlegroep

Met hulp van de derde hypothese wordt het selectie-effect getest. Bij het selectie-effect wordt er van uit gegaan dat mensen die deelnemen aan de interventie of de enquête invullen uit zichzelf al meer betrokken zijn bij de gemeente en positiever oordelen over de lokale politiek. In de hypothesen 3a t/m 3d wordt gesteld dat de deelnemers aan de interventie geen andere mate van identificatie, tevredenheid, interesse en participatiebehoefte hebben dan niet-deelnemers. In het volgende stuk worden de resultaten van de nameting evenals die van de controlegroep op een rij gezet, waarna de hypothese zal worden getest.

Ten eerste wordt er zoals bij de eerste en tweede hypothese naar verbondenheid met de gemeente Losser gekeken. In dit geval wordt de verbondenheid van deelnemers voor de interventie vergeleken met niet-deelnemers. Het gemiddelde van de verbondenheid voor de deelnemers tijdens de voormeting is 6,67. Voor de niet-deelnemers is dit 7,29.

Tabel 17

Frequentietabel verbondenheid deelnemers voormeting en controlegroep (N=9 & N=35)

Beoordeling	Frequentie voormeting	Frequentie controlegroep
3	1	1
4	0	3
5	1	3
6	1	4
7	2	10
8	4	7
9	0	4
10	0	1
Geen antwoord	0	2

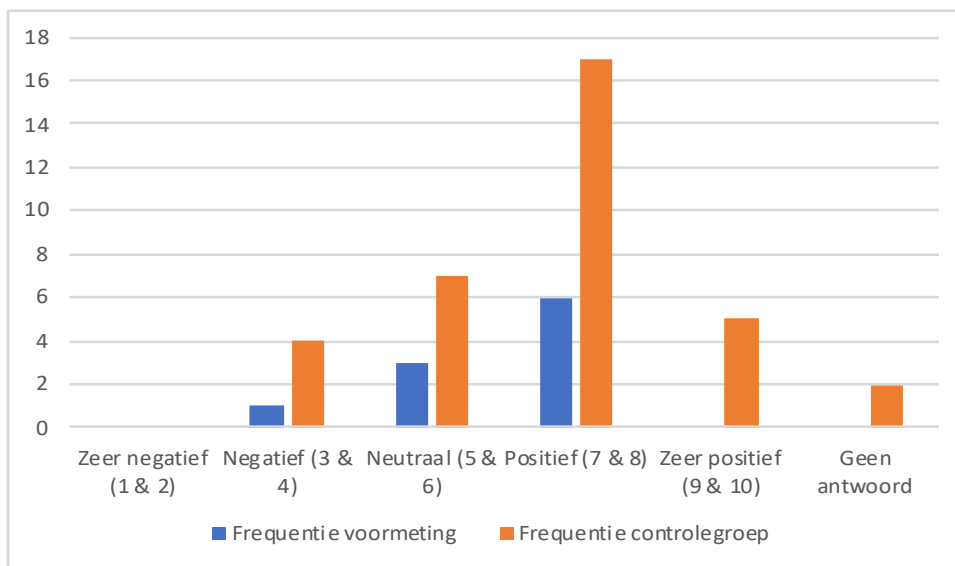
Voor het leesgemak wordt hieronder de bovenstaande tabel ook gegeven in de vorm van een 5-punts schaal, lopende van zeer negatief tot zeer positief, zowel in de vorm van een tabel als in een figuur met kolommen. In tegenstelling tot de vergelijking van de nameting met de controlegroep is het duidelijk dat de responses van de voormeting en de controlegroep aangaande de verbondenheid met de gemeente met elkaar overeenkomen. Respondenten geven voornamelijk cijfers tussen de vijf en de acht, met enkele afwijkingen.

Tabel 18

Frequentietabel 5-punts verbondenheid deelnemers voormeting en controlegroep (N=9 & N=35)

Beoordeling	Frequentie voormeting	Frequentie controlegroep
Zeer negatief (1 & 2)	0	0
Negatief (3 & 4)	1	4
Neutraal (5 & 6)	3	7
Positief (7 & 8)	6	17
Zeer positief (9 & 10)	0	5
Geen antwoord	0	2

Figuur 8. *Verbondenheid deelnemers voormeting en controlegroep (N=9 & N=35)*

Voor de tevredenheid geldt dat de gemiddelde beoordeling van de deelnemers tijdens de voormeting en de niet-deelnemers wat dichterbij elkaar liggen met gemiddeldes van respectievelijk 7,44 bij de voormeting en 7,22 bij de niet-deelnemers.

Tabel 19

Frequentietabel tevredenheid deelnemers voormeting en controlegroep (N=9 & N=38)

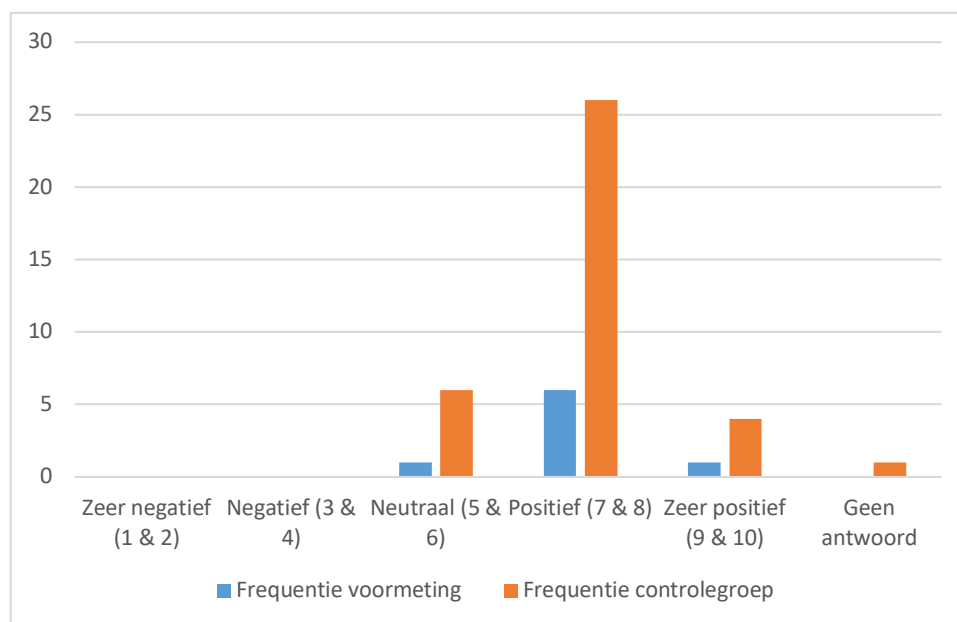
Beoordeling	Frequentie voormeting	Frequentie controlegroep
5	0	2
6	1	4
7	5	19
8	1	7
9	0	3
10	1	1
Geen antwoord	0	1

Voor het leesgemak wordt hieronder de bovenstaande tabel ook gegeven in de vorm van een 5-punts schaal, lopende van zeer negatief tot zeer positief, zowel in de vorm van een tabel als in een figuur met kolommen. Ook bij de tevredenheid met de gemeente komen de cijfers gegeven door de respondenten tijdens de voormeting en van de controlegroep goed overeen. Respondenten geven voornamelijk zevens en achten en er zijn enkele afwijkingen naar boven en naar beneden.

Tabel 20

Frequentietabel 5-punts tevredenheid deelnemers voormeting en controlegroep (N=9 & N=38)

Beoordeling	Frequentie voormeting	Frequentie controlegroep
Zeer negatief (1 & 2)	0	0
Negatief (3 & 4)	0	0
Neutraal (5 & 6)	1	6
Positief (7 & 8)	6	26
Zeer positief (9 & 10)	1	4
Geen antwoord	0	1

Figuur 9. *Tevredenheid deelnemers voormeting en controlegroep (N=9 & N=38)*

Bij de interesse in de lokale politiek zijn het evenals bij de tweede hypothese de niet-deelnemers die laag scoren, met zestien keuzes voor niet-geïnteresseerd, zeventien voor tamelijk geïnteresseerd en drie voor zeer geïnteresseerd. Bij de voormeting waren er twee respondenten die aangaven niet geïnteresseerd te zijn en zes die tamelijk geïnteresseerd zijn.

Tabel 21

Frequentietabel van interesse deelnemers voormeting en controlegroep (N=9 & N=36)

Beoordeling	Frequentie voormeting	Frequentie controlegroep
Niet geïnteresseerd	2	16
Tamelijk geïnteresseerd	6	17
Zeer geïnteresseerd	0	3

Als laatste van de vier metingen van de derde hypothese wordt er nog gekeken naar de participatie en participatiebehoefte van de deelnemers. Bij de deelnemers aan de interventie valt vooral op dat ze maar weinig deel hebben genomen aan manieren van participatie, met maar twee deelnemers aan informeren. De niet-deelnemers zijn al beter vertegenwoordigd met zelfs twee respondenten die aangeven mee te hebben beslist bij een participatietraject, ofwel de hoogste trede van de participatieladder van Edelenbos en Monnikhof. Kijkende naar de participatie behoefte, dan valt op dat beide groepen graag willen deelnemen aan een raadplegend of adviserende manier van participatie. Opvallend is de grote groep bij de niet-deelnemers die graag deel zou willen nemen aan een manier van participatie waarin zij meebeslissen. Door de manier van meten is het niet goed mogelijk om de hypothese te toetsen binnen SPSS. De hypothese dat deelnemers aan de interventie voorafgaand aan de interventie een andere participatiebehoefte dan jongeren die niet hebben deelgenomen aan de interventie wordt daarom niet getoetst met de hulp van SPSS. Kijkende naar de cijfers van de participatie behoefte is wel te zien dat deze enigszins van elkaar verschillen, of dit statistisch significant is, is echter niet te zeggen.

Tabel 22

Frequentietabel van deelname participatie voormeting (N=9)

	Heb ik al eens aan deel- genomen	Wil ik aan deelnemen
Informeren	2	3
Raadplegen	0	4
Adviseren	0	4
Coproduceren	0	2
Meebeslissen	0	2
Geen enkele	3	3

Tabel 23

Frequentietabel van deelname participatie controlegroep (N=37)

	Heb ik al eens aan deel- genomen	Wil ik aan deelnemen
Informeren	5	5
Raadplegen	6	6
Adviseren	4	6
Coproduceren	3	5
Meebeslissen	2	9
Geen enkele	17	10

Doordat er zo weinig data beschikbaar is met een N van (rond de) 9 en 37 is besloten om de Mann-Whitney U test in zijn geheel niet uit te voeren voor hypothese 3. De data van de voor- en nameting zou zeer ver uit elkaar moeten liggen om van significante waarde te zijn. Zoals in tabellen 13, 14 en 15 te zien is, is dit zeker niet het geval. De hypothesen 3a, 3b, 3c en 3d worden daardoor niet getoetst in dit onderzoek, omdat er van uit gegaan kan worden dat de waarden niet significant zullen zijn.

4.5 De migratiemotieven van jongeren

In het volgende gedeelte wordt gekeken naar de vraag of jongeren al dan niet willen verhuizen uit de gemeente Losser. Daarbij wordt ook de vierde hypothese getest. Deze luidt: *Deelnemers aan de interventie rapporteren voor de interventie vergelijkbare motieven en verklaringen voor migratiegedrag dan jongeren die niet hebben deelgenomen aan de interventie.*

Bij de deelnemers aan de interventie evenals bij de niet-deelnemers wil een groot aantal jongeren allereerst de komende vijf jaar in Losser blijven wonen. Bij de deelnemers geven vier van de negen jongeren aan van plan te zijn in Losser te blijven terwijl een respondent van plan is te verhuizen. Vier respondenten weten echter nog niet wat ze gaan doen of zeggen het niet. Bij de niet-deelnemers wil het grootste gedeelte in de gemeente Losser blijven wonen, 54,5% (18 uit 33) geeft aan in Losser te blijven wonen de komende vijf jaar, terwijl er vijf willen verhuizen en tien het nog niet weten. Een overzicht van de redenen om te verhuizen naar een andere gemeente, waarom ze terug zouden willen keren of waarom respondenten niet willen verhuizen is hieronder gevisualiseerd in de tabellen. Aangetekend moet worden dat respondenten steeds maximaal drie mogelijkheden konden kiezen, waardoor het mogelijk is dat de totalen niet gelijk zijn. Duidelijk is dat het dichterbij werk willen wonen door jongeren als belangrijkste reden wordt genoemd om te verhuizen uit de gemeente Losser. Door de jongeren wordt ook het dichterbij familie wonen en zelfstandig wonen twee keer genoemd. Voor de Lossernaren die in de gemeente blijven wonen is het duidelijk dat de familie een belangrijke reden is om in de eigen gemeente te blijven wonen. Voor oud-Lossernaren die terug willen keren is de familie ook bij uitstek de belangrijkste reden om terug te keren.

De dingen die de gemeente volgens de respondenten kan doen om inwoners in Losser te laten wonen of terug te laten keren zijn uiteenlopend. Evenals de reacties bij de interventie komt vooral de bereikbaarheid van de gemeente naar voren als een belangrijk onderwerp. Ook de woningbouw voor starters wordt vaak genoemd door respondenten. Tot slot wordt het organiseren van activiteiten en

het gezellig houden van de kernen genoemd als reden om in de gemeente Losser te blijven wonen of terug te keren.

Tabel 24

Resultaten voor motivaties van migratie - verhuizen

	Verhuizen uit Losser - voormeting	Verhuizen uit Losser - controlegroep
Dichter bij werk wonen	1	3
Dichter bij studie wonen	1	0
Dichter bij familie/vrienden wonen	0	2
Beschikbaarheid van woningen in de gemeente Losser	0	0
Zelfstandig wonen	1	1
Trouwen of samenwonen	0	1
De vereniging(en) waar ik lid van ben	0	0
Anders	0	2

Tabel 25

Resultaten voor motivaties van migratie - terugkeren

	Terugkeren naar Losser - voormeting	Terugkeren naar Losser - controlegroep
Dichter bij werk wonen	0	1
Dichter bij studie wonen	0	0
Dichter bij familie/vrienden wonen	1	3
Beschikbaarheid van woningen in de gemeente Losser	1	1
Zelfstandig wonen	0	0
Trouwen of samenwonen	0	0
De vereniging(en) waar ik lid van ben	0	0
Anders	0	1

Tabel 26

Resultaten voor motivaties van migratie - blijven

	In Losser blijven wonen - voormeting	In Losser blijven wonen - controlegroep
Dichter bij werk wonen	0	8
Dichter bij studie wonen	2	6
Dichter bij familie/vrienden wonen	4	18
Beschikbaarheid van woningen in de gemeente Losser	0	2
Zelfstandig wonen	0	2
Trouwen of samenwonen	0	1
De vereniging(en) waar ik lid van ben	1	8
Anders	0	0

Uit de bovenstaande drie tabellen valt te zien dat de motivaties om te verhuizen, terug te keren of om te blijven tussen de respondenten bij de voormeting en de controlegroep redelijk overeenkomt. Het dichtst bij werk, studie of familie wonen zijn belangrijke redenen voor jongeren om te verhuizen, terug te keren of te blijven in de gemeente Losser. Als de resultaten op een visuele manier getoetst zouden worden, zou de vierde hypothese aangenomen kunnen worden. De jongeren rapporteren immer dezelfde redenen om te verhuizen, terug te keren of om in Losser te blijven. Omdat er geen statistische toets gedaan is, kan de hypothese echter niet aan worden genomen.

5. Conclusie

5.1 Conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt: *Op welke wijze en in welke mate leidt een ontwerpgerichte interventie – met betrekking tot het vraagstuk van migratie van jongeren vanuit de gemeente Losser – tot (a) een beter begrip van de motieven tot migratie en oplossingen, en (b) tot een sterkere verbondenheid met de gemeente Losser en de lokale politiek.* In dit subhoofdstuk zal een antwoord gegeven worden op deze vraag, waarna in de discussie de resultaten geïnterpreteerd worden.

Het betrekken van jongeren bij gemeentelijke projecten en beleid is allereerst een zeer nobel doel. Jongeren behoren vaak tot de groep die het minste door de gemeente worden bereikt en zijn over het algemeen ook de groep die het minste geïnteresseerd is in wat de politiek voor hen doet. Een grotere bewustwording onder jongeren over wat de gemeente en de lokale politiek voor hen betekent is voor beide groepen van belang, een win-win situatie dus. Op basis van de resultaten die in het vorige hoofdstuk zijn gepresenteerd kan worden gesteld dat de jongeren al een redelijk positieve indruk hebben van de gemeente. De deelnemers aan de interventie en de niet-deelnemers geven over het algemeen voldoende als het gaat om hun verbondenheid met de gemeente en de tevredenheid met de gemeente. Daarnaast geven de meeste respondenten, zowel deelnemers als niet-deelnemers, aan tamelijk geïnteresseerd te zijn in de lokale politiek. Interessant is echter ook dat vooral bij de niet-deelnemers een bijna even grote groep aangeeft niet geïnteresseerd te zijn. De deelnemers aan de interventie zijn na de interventie echter niet significant positiever gaan oordelen over hun verbondenheid met, tevredenheid en interesse in de gemeente en/of lokale politiek. De eerste drie hypothesen zijn door het gebrek aan responses uiteindelijk allemaal niet getoetst. De verschillen tussen de responses waren te klein om een Mann-Whitney U test te rechtvaardigen. De vierde hypothese is niet getoetst met de hulp van een statistisch programma en kan daarmee ook niet aangenomen worden. Zou de vierde hypothese op een visuele manier getoetst worden dan zou deze aangenomen kunnen worden, omdat de resultaten tussen de twee groepen zeer vergelijkbaar zijn.

Als het gaat om migratie uit de gemeente Losser en er (weer terug) naar toe is duidelijk dat het vinden van geschikt werk een belangrijke factor vormt voor jongeren om te verhuizen uit de gemeente Losser. De belangrijkste factor om terug te keren naar de gemeente of om er te blijven wonen is de familie, het merendeel van de respondenten geeft aan dat het dichterbij de familie wonen een belangrijk motief is om in Losser te (gaan) wonen

5.2 Discussie

In het volgende subhoofdstuk wordt er dieper op de resultaten en de conclusie in gegaan. Daarnaast worden de beperkingen van dit onderzoek besproken en aanbevelingen gedaan voor toekomstig onderzoek naar de verbondenheid van jongeren met gemeenten.

Een van de dingen die dit onderzoek duidelijk heeft gemaakt is wel hoeveel moeite het gekost heeft om jongeren op de been te krijgen voor deelname aan een gemeentelijk project. De opkomst van tien jongeren was lager dan verwacht, ondanks het werven op verschillende manieren zoals via de gemeenteraadsleden, persoonlijke brieven en sociale media. Door de lage opkomst moest er in korte tijd ook nog een enquête op worden gezet die ook verspreid zou worden om hopelijk zo aan voldoende resultaten te komen om te toetsen in deze scriptie. Echter, doordat de antwoorden op de voor- en nameting achter bleven is er uiteindelijk voor gekozen om de resultaten van de controlegroep niet te vergelijken met de voor- en de nameting. De lage opkomst bevestigde dan ook de verwachting dat het betrekken van jongeren bij een evenement lastig zou zijn. Een ander evenement voor jongeren in Losser, georganiseerd door een aantal gemeenteraadsleden, had ook te lijden onder een lage opkomst. De jongeren die aanwezig waren bij de interventie waren enthousiast en zouden graag in contact blijven. Ditzelfde geldt voor het aanwezig gemeenteraadslid, die aangaf ook graag in contact te blijven en een vervolg als logisch te zien. Lastig is wel dat veel van de jongeren al vooraf op eniger manier contact had met een gemeenteraadslid, en daardoor altijd snel de weg naar de gemeente zal weten te vinden. Verder is het gissen naar de reden van de lage opkomst, aannemelijk is dat het lokale bestuur en de lokale politiek niet interessant genoeg zijn voor jongeren om een avond aan te besteden. Dit wordt ook gezien in diverse andere onderzoeken, waarin aan wordt gegeven dat jongeren naarmate ze ouder worden zich over het algemeen ook meer gaan interesseren voor het (lokale) bestuur en de (lokale) politiek.

Het eerste deel van de onderzoeksvraag heeft nuttige inzichten gegeven in de beweegredenen en motieven van jongeren om te migreren uit Losser. Het vinden van een baan is een belangrijke reden voor jongeren om te verhuizen en de familie in Losser een reden om er te blijven wonen of terug te keren. Dit komt overeen met andere onderzoeken naar de migratiemotieven van jongeren. Dit zijn echter wel motieven die zijn opgegeven tijdens de interventie door jongeren die een relatief hoge mate van betrokkenheid bij de gemeente en de lokale politiek hadden. Door met deze jongeren verder in gesprek te gaan kan er een soort Mattheus effect ontstaan, waarin de betrokken jongeren meer en meer betrokken worden en de niet-betrokken jongeren zich steeds minder verbonden voelen met de gemeente en de lokale politiek. Ook de jongeren die de enquête in hebben gevuld, zullen dit

voornamelijk gedaan hebben omdat ze al meer geïnteresseerd waren in de gemeente. Jongeren die compleet niet geïnteresseerd zijn in wat de gemeente en lokale politiek voor hen doen, zullen ook vele jongeren minder snel geneigd zijn een dergelijke enquête in te vullen. In het korte interview met een van de gemeenteraadsleden kwam ook dit naar voren, het gemeenteraadslid gaf eveneens aan hier bang voor te zijn. Voor mijzelf was het onderzoek ook zinvol. Ik heb geleerd dat de doelstelling aan het begin van een project en de realisatie aan het einde van het project niet altijd hetzelfde zullen en kunnen zijn. Hier goed mee om gaan en tussentijds stappen nemen om toch een zo goed mogelijke uitkomst te krijgen zijn hier van belang in. Dat de eerste drie hypothesen niet getoetst konden worden met de hoop op een significant resultaat is een tegenvaller, maar hoort ook bij het doen van onderzoek. Bij een volgend vergelijkbaar onderzoek in een andere gemeente zou ik, als dat mogelijk zou zijn, meer commitment vragen van de gemeenteraadsleden in het werven van jongeren. Het persoonlijk vragen aan jongeren in de omgeving of bij een vereniging door een raadslid zou de opkomst zeker geholpen hebben.

5.3 Aanbevelingen

Ook zijn er een aantal aanbevelingen voor een eventueel vervolgonderzoek alsmede voor de gemeente Losser en andere gemeenten die zich bezig willen gaan houden met het betrekken van jongeren. Ten eerste is het belangrijk om de onderzoeksgroep te vergroten, dit onderzoek is mede door de lage opkomst bij de interventie en lage respons bij de enquête niet tot haar volle potentie gekomen. Dit is voornamelijk duidelijk geworden in het feit dat de eerste drie hypothesen uiteindelijk allemaal niet getoetst zijn door de lage N. Daarnaast had er ook een voormeting plaats moeten vinden bij de respondenten die niet deel hebben genomen aan de interventie. Dit is in dit onderzoek niet gebeurd door restricties in de beschikbare tijd. Hierdoor zijn de voor- en nametingen lastig te vergelijken met de enkele meting die heeft plaats gevonden onder de niet-deelnemers aan de interventie. Een vervolgonderzoek naar de betekenis en de rol van de gemeente en lokale politiek voor jongeren kan ongetwijfeld handvaten bieden voor de gemeenteraad, alsmede voor de ambtelijke medewerkers die veelal in contact staan met jongeren in de gemeente. Het in gesprek gaan over wederzijdse verwachtingen kan voor gemeenten een eerste stap zijn richting het verbeteren van de verbondenheid van jongeren met de gemeente en de lokale politiek. Voor de gemeenten, ambtenaren en andere betrokken is het belangrijk om te realiseren dat de betrokkenheid van de meeste jongeren bij de gemeente niet vanzelf ontstaat. Ook zijn het stellen van realistische doelen met betrekking tot de betrokkenheid van jongeren belangrijk in het proces van verantwoording naar de gemeenteraad en burgers. Jongeren zijn nou eenmaal niet de meest betrokken groep inwoners. Echter, een kleine of

specifieke groep met jongeren of het anders vormgeven van de avond om mee te beginnen kan de opkomst van jongeren misschien al versterken. Als er een onderwerp speelt waar jongeren om wat voor reden dan ook betrokken bij zijn, is de kans groter dat ze op komen dagen, dit werd ook opgemerkt door het gemeenteraadslid. Door positieve ervaringen van de jongeren kan later altijd nog toegewerkt worden naar een grotere groep. Het over langere termijn betrokken blijven, zowel als jongere bij de gemeente en als gemeente bij de jongeren, is de kern om betrokkenheid in de gemeente positief te versterken.

Bibliografie

Aarts, C. W. A. M. (1999). Opkomst bij verkiezingen: Onderzoeksrapportage in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving. (Bijlage bij: Tweede Kamer, 1998-1999, 26200, vii, nr.61). Ministerie van Binnenlandse Zaken/Justitie.

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, 35(4), 216-224.

Bovens, M., Dekker, P., & Tiemeijer, W. L. (2014). Gescheiden werelden?: een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019, Januari 25). Bevolking; geslacht, leeftijd en viercijferige postcode, 1 januari [Dataset]. Geraadpleegd van www.opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83502NED/table?ts=1554209746924

Companen. (2017, maart 24). Gemeente Stein: Verhuismotieven en woonwensen jongeren. Geraadpleegd van: www.elsloo.info/images/pdfbestanden/Gemeente-Stein-Verhuismotieven%20en%20woonwensen%20jongeren-2016.pdf

Denters, B., de Groot, M., & Klok, P.-J. (2008). Een wezenlijke vertegenwoordiging der burgerij: Over de rollen van de gemeenteraad na de dualisering van het gemeentebestuur. In *Congresuitgave Staat van de Dualisering* (pp. 59-73). Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Derksen, W. & L. Schaap (2007). Lokaal bestuur. Den Haag: Reed Business

Dinjens, M. (2010). Burgerparticipatie in de lokale politiek: Een inventarisatie van gemeentelijk beleid en activiteiten op het gebied van burgerparticipatie. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.

Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP). (12 februari 2019). Gezamenlijk ledental Nederlandse politieke partijen daalt licht. Groningen

Doppelt, Y., Mehalik, M. M., Schunn, C. D., Silk, E., & Krysinski, D. (2008). Engagement and achievements: A case study of design-based learning in a science context. *Journal of Technology Education*, 19(2), 22-39.

Edelenbos, J., & Monnikhof, R. (1998). Spanning in interactie : Een analyse van interactief beleid in lokale democratie. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.

Edelenbos, J. & Monnikhof, R. (2001). Lokale interactieve beleidsvorming. Een vergelijkend onderzoek naar de consequenties van interactieve beleidsvorming voor het functioneren van de lokale democratie. Utrecht: Lemma.

Fries Sociaal Planbureau. (Februari 2018). Blijven of vertrekken? Verhuisbewegingen en –motieven van hoger opgeleide Friese jongeren. Geraadpleegd van: bit.ly/2JDUuRZ

Fung, A. (2006). Varieties of participation in complex governance. *Public administration review*, 66, 66-75.

Fung, A. (2015). Putting the public back into governance: The challenges of citizen participation and its future. *Public Administration Review*, 75(4), 513-522.

Gemeente Losser. (z.d.). Bestuurlijke vernieuwing: nieuwe werkwijze gemeenteraad Losser in 2019. Geraadpleegd van www.losser.nl/Bestuur/Gemeenteraad/Bestuurlijke_vernieuwing_nieuwe_werkwijze_gemeenteraad_Losser_in_2019

Gemeente Losser. (29-05-2018). Coalitieakkoord Gemeente Losser 2018-2022 - Met opgestroopte mouwen vooruit. 'En noe verdan!'. Geraadpleegd van www.losser.nl/Bestuur/Burgemeester_en_wethouders/Samenstelling_college_van_B_W/CoalitieAkkoord_2018_2022_def_versie_29mei_web.pdf

Gómez Puente, S. M. (2014). Design-based learning : exploring an educational approach for engineering education Eindhoven: Technische Universiteit Eindhoven DOI: 10.6100/IR771111

De Graaf, L.J., Van Ostaaijen, J.J.C., Hendriks, P.H.A. (2010) Noties voor participatienota's. Een verkennende analyse naar lokale participatiedocumenten in 31 Nederlandse gemeenten, Publicatiereeks over burgerparticipatie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Inspectie van het Onderwijs (december 2016). Burgerschap op school: een beschrijving van burgerschapsonderwijs en de maatschappelijke stage. Geraadpleegd van: www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2017/02/07/burgerschap-op-school

I&O Research. (2017). Jongeren en Democratie. Geraadpleegd van ioresearch.nl/Portals/0/Rapport%20VN.pdf

Jansen, G., & Denters, S. A. (2019). Democratie dichterbij: Lokaal Kiezersonderzoek 2018.

De Jong, H. (Juni 2018). (On)gehoord Jongeren over een sterke lokale democratie. Geraadpleegd van www.kennisopenbaarbestuur.nl/media/255556/rapportage-on-gehoord-jongeren-over-een-sterke-lokale-democratie.pdf

Kelly, J. M., & Swindell, D. (2002). A multiple–indicator approach to municipal service evaluation: correlating performance measurement and citizen satisfaction across jurisdictions. *Public administration review*, 62(5), 610-621

Kennisplatform Integratie & Samenleving. (Februari 2018). *Vertrouwen van jongeren in instituties*. Kennisplatform Integratie & Samenleving, Utrecht.

Koning Willem-Alexander. (17 september 2013). Troonrede 2013.

Langton, K. P., & Jennings, M. K. (1968). Political socialization and the high school civics curriculum in the United States. *American political science review*, 62(3), 852-867.

Lijphart, A. (1997). Unequal participation: Democracy's unresolved dilemma presidential address, American Political Science Association, 1996. *American political science review*, 91(1), 1-14.

Marien, S., Hooghe, M., & Quintelier, E. (2010). Inequalities in non-institutionalised forms of political participation: A multi-level analysis of 25 countries. *Political Studies*, 58(1), 187-213.

Martin, A. (2012). Political participation among the young in Australia: Testing Dalton's good citizen thesis. *Australian Journal of Political Science*, 47(2), 211-226.

McGann, M., Blomkamp, E., & Lewis, J. M. (2018). The rise of public sector innovation labs: experiments in design thinking for policy. *Policy Sciences*, 51(3), 249-267.

Mehalik, M. M., Doppelt, Y. & Schunn, C. D. (2008). Middle-school science through design-based learning versus scripted inquiry: Better overall science concept learning and equity gap reduction. *Journal of Engineering Education*, 97 (1), 71-85.

Mulder, C. H. (1993). Migration dynamics: a life course approach.

Mutlu, D.G., (2011). Politieke houdingen van middelbare scholieren. (bachelor scriptie). Universiteit Twente, Enschede

van Ostaaijen, J. (2016). Hard naar het college, zacht naar de samenleving. Op zoek naar een nieuwe verbindende rol van de gemeenteraad. Tilburg University..

Overheid.nl Wettenbank (2019, Januari 1). Gemeentewet. Geraadpleegd van: www.wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBR0005416&titeldeel=III&hoofdstuk=IX&artikel=150&z=2019-01-01&g=2019-01-01

ProDemos. (2018, Mei 23). Monitor Burgerparticipatie 2018. Geraadpleegd van: www.prodemos.nl/nieuws/monitor-burgerparticipatie-2018/

Schaap, L. (2015). Lokaal bestuur. Dordrecht: Convoy Uitgevers.

Sluis-Thiescheffer, W., Bekker, T., & Eggen, B. (2007, June). Comparing early design methods for children. In *Proceedings of the 6th international conference on Interaction design and children* (pp. 17-24). ACM.

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2018). Burgerperspectieven 2018|1. SCP

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2019). Burgerperspectieven 2019 | 1. SCP

Van Thiel, S. (2015). *Bestuurskundig onderzoek; Een methodologische inleiding*. Derde herziene druk. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Veldheer, V., Jonker, J-J., van Noije, L., Vrooman, C. (29 november 2012). *Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid?* Sociaal en Cultureel Rapport 2012. Den Haag: Sociaal en Cultureel planbureau.

Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Harvard University Press.

Viverion. (2018). Uitkomsten 'Onderzoek jongeren woningen Diepenheim'.

Wittebrood, K. (1995). Politieke socialisatie in Nederland. Een onderzoek naar de verwerving en ontwikkeling van politieke houdingen van havo- en vwo-leerlingen. Amsterdam: Thesis Publishers.

Appendix 1. Onderzoeksinstrument: Enquête voormeting

Beste deelnemer,

Allereerst wil ik je alvast bedanken voor je deelname aan dit onderzoek. Ik ben een student bestuurskunde aan de Universiteit Twente en loop stage bij de griffie (Ben Pikula) van de gemeente Losser. In het onderzoek kijk ik naar de relatie tussen de inwoners van de gemeente Losser en de gemeenteraad, mijn onderzoek richt zich op jongeren in Losser. Daarnaast worden er aan het einde van deze enquête ook een aantal vragen gesteld over het wonen in de gemeente Losser.

Deze enquête zal ongeveer 5-7 minuten van je tijd in beslag nemen. Maandag ontvang je een 2e enquête, zou je deze ook in willen vullen? Er zal betrouwbaar met je gegevens worden omgegaan en de resultaten worden geheel anoniem verwerkt.

Mocht je nog vragen of opmerkingen hebben, laat dat dan vooral weten!

e-mail: r.g.buursink@student.utwente.nl

Nogmaals hartelijk dank voor je deelname aan dit onderzoek.

Met vriendelijke groet, Rick Buursink

Q2

Wat is je geslacht?

- Man (1)
- Vrouw (2)
- Anders (3)

Q3 Wat is je leeftijd?

Q4 In welke kern binnen de gemeente Losser woon je of heb je gewoond? Indien je in meerdere kernen hebt gewoond, kies je de kern waar je het langste hebt gewoond.

- Losser (1)
- Overdinkel (2)
- De Lutte (3)
- Glane (4)
- Beuningen (5)
- Anders, namelijk: (6) _____

Q5 Hoe heb je van de bijeenkomst gehoord?

Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

- Via een gemeenteraadslid (1)
- Via een vereniging (2)
- Via een jongerenwerker/stichting Fundament (3)
- Sociale media (4)
- Gelezen in Hallo Losser (5)
- Weet ik niet/wil ik niet zeggen (6)

Q6 Ben je actief bij een vereniging?

- Ja (1)
- Nee (2)
- Zeg ik liever niet (3)

Display This Question: If Ben je actief bij een vereniging? = Ja

Q7 Ben je actief bij een vereniging en zo ja, bij wat voor een vereniging(en)?

- Sportvereniging (1)
- Zang-, muziek- of toneelvereniging (2)
- Hobbyvereniging (3)
- Politieke partij of organisatie (4)
- Vakbond of consumentenorganisatie (ANWB/Consumentenbond) (5)
- Gezelligheidsvereniging (6)
- Ander soort vereniging (7)
- Niet actief bij een vereniging (8)

Q8 Ga je momenteel nog naar school of studeer je nog

- Ja (1)
- Nee (2)

Q9 Welke opleiding volg je momenteel?

Mocht je geen opleiding meer volgen, kruis dan de hoogst afgeronde opleiding aan

- Geen afgeronde opleiding (1)
- Lager onderwijs (2)
- Lager beroepsonderwijs, vmbo basisgeroepsgerichte of kaderberoepsgerichte leerweg (3)
- Mavo, vmbo theoretische of gemengde leerweg, ULO, MULO (4)
- Middelbaar beroepsonderwijs (mbo, bol, bbl) (5)
- Havo/vwo (6)
- Hoger beroepsonderwijs (HBO) (7)
- Wetenschappelijk onderwijs (WO) (8)
- Weet niet/wil niet zeggen (9)

Q10 Kun je op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe tevreden je bent met de gemeente?

- 1 (1)
- 2 (2)
- 3 (3)
- 4 (4)
- 5 (5)
- 6 (6)
- 7 (7)
- 8 (8)
- 9 (9)
- 10 (10)

Q11 Kun je aangeven hoe geïnteresseerd je bent in de lokale politiek?

- Niet geïnteresseerd (1)
- Tamelijk geïnteresseerd (2)
- Zeer geïnteresseerd (3)

Q12 We kunnen verschillende niveaus van participatie bij de lokale politiek en bestuur onderscheiden. Aan welke heb je wel eens deelgenomen en aan welke wil je deelnemen?

Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

	Heb ik aan deelgenomen (1)	Wil ik aan deelnemen (2)
Informereren - De gemeente bepaalt en informeert haar inwoners (7)	☐	☐
Raadplegen - De gemeente bepaalt maar vraagt betrokkenen zoals inwoners en organisaties om een reactie. (8)	☐	☐
Adviseren - De gemeente bepaalt, maar adviezen van inwoners en organisaties spelen een belangrijke rol. (9)	☐	☐
Coproduceren – De gemeente en inwoners bepalen samen de agenda en maken een plan. De gemeente neemt de beslissing en verbindt zich aan de oplossing (10)	☐	☐
Meebeslissen – De gemeente en inwoners bepalen samen het beleid en nemen samen de beslissing. (11)	☐	☐
Geen enkele (12)	☐	☐

Q13 Ik voel mij op een schaal van 1-10 verbonden met de woonkern in de gemeente Losser waarin ik ben opgegroeid of woon

- 1 (6)
- 2 (7)
- 3 (8)
- 4 (9)
- 5 (10)

- 6 (11)
- 7 (12)
- 8 (13)
- 9 (14)
- 10 (15)

Q14 Ik voel mij op een schaal van 1-10 verbonden met de gemeente Losser

- 1 (4)
- 2 (5)
- 3 (6)
- 4 (7)
- 5 (8)
- 6 (9)
- 7 (10)
- 8 (11)
- 9 (12)
- 10 (13)

Q15 Hoe zou de gemeenteraad en/of gemeenteraadsleden jou in het vervolg het beste kunnen bereiken? Geef maximaal drie antwoorden

- Sociale media (1)
- Hallo Losser (4)
- Rtv-losser (5)
- Regionale media (Tubantia, RTV Oost) (6)
- Een digitale nieuwsbrief (7)
- Spreekuren (8)
- Weet ik niet (9)
- Niet (10)
- Anders, namelijk: (11) _____

Q16 Hoe wil jij de gemeenteraad en/of gemeenteraadsleden in de toekomst kunnen bereiken? Geef maximaal drie antwoorden

- Sociale media (1)
- Hallo Losser (4)
- Rtv-losser (5)
- Regionale media (Tubantia, RTV Oost) (6)
- Een digitale nieuwsbrief (7)

- Spreekuren (8)
- Weet ik niet (9)
- Niet (10)
- Anders, namelijk (11) _____

Q17 Ik vind het fijn wonen in de gemeente Losser

- Helemaal eens (1)
- Eens (2)
- Neutraal (3)
- Oneens (4)
- Helemaal oneens (5)

Q18 Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen

- Ja (1)
- Nee (2)
- Weet niet/zeg ik liever niet (3)

Display This Question: If Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen = Nee

Q19 Om welke reden wil je verhuizen? Geef maximaal drie antwoorden

- Dichter bij werk wonen (7)
- Dichter bij studie wonen (8)
- Dichter bij familie/vrienden wonen (9)
- Geen beschikbare woning in de gemeente Losser (10)
- Ik wil zelfstandig wonen (11)
- Ik ga trouwen of samenwonen (12)
- Anders, namelijk: (13) _____
-

Display This Question: If Om welke reden wil je verhuizen? Geef maximaal drie antwoorden = Geen beschikbare woning in de gemeente Losser And Om welke reden wil je verhuizen? Geef maximaal drie antwoorden = Ik wil zelfstandig wonen

Q20 Naar welk type woning ben je op zoek of zou je zoeken als je wilt verhuizen?

- Tussenwoning (4)
- Hoekwoning (5)
- Twee-onder-een-kap woning (6)
- Vrijstaande woning (7)
- Appartement zonder lift (8)
- Appartement met lift (9)
- Kamerhuur (10)
- Studio (11)

- Anders, namelijk (12) _____

Display This Question: If Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen = Nee

Q21 Naar welke regio wil je verhuizen?

- Binnen Twente (4)
- Noord-Nederland (Groningen, Friesland of Drenthe) (5)
- West-Nederland (Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht of Flevoland) (6)
- Zuid Nederland (Zeeland, Noord-Brabant of Limburg) (7)
- Oost-Nederland (Gelderland en Overijssel (zonder Twente)) (8)
- Duitsland (9)
- Overig (10)

Display This Question: If Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen = Nee

Q22 Wat is de kans dat je na een eventuele verhuizing nog terug keert naar de gemeente Losser?

- Zeer hoog (4)
- Hoog (5)
- Neutraal (6)
- Laag (7)
- Zeer laag (8)
- Weet niet/zeg ik liever niet (9)

Display This Question: If Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen = Nee

Q23 Om welke reden zou je terug willen keren? Geef maximaal drie antwoorden

- Dichter bij werk wonen (4)
- Dichter bij studie wonen (5)
- Dichter bij familie/vrienden wonen (6)
- Er zijn woningen beschikbaar in de gemeente Losser (7)
- Ik wil zelfstandig wonen (8)
- Ik ga trouwen of samenwonen (9)
- De vereniging(en) waar ik lid van ben in Losser (10)
- Anders, namelijk: (11) _____

Display This Question: If I am planning to stay in the municipality of Losser in the next five years = Ja

Q24

Om welke reden wil je in Losser blijven wonen? Geef maximaal drie antwoorden

- Dicht bij werk wonen (4)
- Dicht bij studie wonen (5)
- Dicht bij familie/vrienden wonen (6)
- Er zijn woningen beschikbaar in de gemeente Losser (7)
- Ik wil zelfstandig wonen (8)
- Ik ga trouwen of samenwonen (9)
- De vereniging(en) waar ik lid van ben in Losser (10)
- Anders, namelijk: (11) _____

Q25 Wat kan de gemeente doen om jou in Losser te houden of terug te laten keren?

_____

Q26 Wat is je e-mail adres?

_____

Appendix 2. Onderzoeksinstrument: Enquête nameting

Jongeren en de gemeente(raad) in Losser - 2 deelnemer

Q1 Beste deelnemer,

Bedankt voor het deelnemen aan deze tweede enquête! Ook deze zal ongeveer 5-7 minuten van je tijd in beslag nemen. Er zal betrouwbaar met je gegevens worden omgegaan en de resultaten worden geheel anoniem verwerkt. Mocht je nog vragen of opmerkingen hebben, laat dat dan vooral weten aan mij!
e-mail: r.g.buursink@student.utwente.nl
Nogmaals hartelijk dank voor je deelname aan dit onderzoek.
Met vriendelijke groet, Rick Buursink

Q2 Wat is je geslacht?

- Man (1)
- Vrouw (2)
- Anders/zeg ik liever niet (3)

Q3 Wat is je leeftijd?

_____

Q4 In welke kern binnen de gemeente Losser woon je of heb je gewoond? Indien je in meerdere kernen hebt gewoond, kies je de kern waar je het langste hebt gewoond.

- Losser (1)
- Overdinkel (2)
- De Lutte (3)
- Glane (4)
- Beuningen (5)
- Anders, namelijk: (6) _____

Q5 Ben je actief bij een vereniging?

- Ja (1)
- Nee (2)
- Zeg ik liever niet (3)

Display This Question: If Ben je actief bij een vereniging? = Ja

Q6 Ben je actief bij een vereniging en zo ja, bij wat voor een vereniging(en)?

- Sportvereniging (1)
- Zang-, muziek- of toneelvereniging (2)
- Hobbyvereniging (3)
- Politieke partij of organisatie (4)
- Vakbond of consumentenorganisatie (ANWB/Consumentenbond) (5)
- Gezelligheidsvereniging (6)
- Ander soort vereniging (7)
- Niet actief bij een vereniging (8)

Display This Question: If Ben je actief bij een vereniging? = Ja

Q6 Ben je actief bij een vereniging en zo ja, bij wat voor een vereniging(en)?

- Sportvereniging (1)
- Zang-, muziek- of toneelvereniging (2)
- Hobbyvereniging (3)
- Politieke partij of organisatie (4)
- Vakbond of consumentenorganisatie (ANWB/Consumentenbond) (5)
- Gezelligheidsvereniging (6)
- Ander soort vereniging (7)
- Niet actief bij een vereniging (8)

Q7 Ga je momenteel naar school of studeer je nog?

- Ja (1)
- Nee (2)

Q8 Welke opleiding volg je momenteel?

Mocht je geen opleiding meer volgen, kruis dan de hoogst afgeronde opleiding aan

- Geen afgeronde opleiding (1)
- Lager onderwijs (2)
- Lager beroepsonderwijs, vmbo basisgeroepsgerichte of kaderberoepsgerichte leerweg (3)
- Mavo, vmbo theoretische of gemengde leerweg, ULO, MULO (4)
- Middelbaar beroepsonderwijs (mbo, bol, bbl) (5)
- Havo/vwo (6)
- Hoger beroepsonderwijs (HBO) (7)
- Wetenschappelijk onderwijs (WO) (8)
- Weet niet/wil niet zeggen (9)

Q9 Kun je op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe tevreden je bent met de gemeente?

- 1 (1)
- 2 (2)
- 3 (3)
- 4 (4)
- 5 (5)
- 6 (6)
- 7 (7)
- 8 (8)
- 9 (9)
- 10 (10)

Q10 Kun je aangeven hoe geïnteresseerd je bent in de lokale politiek?

- Niet geïnteresseerd (1)
- Tamelijk geïnteresseerd (2)
- Zeer geïnteresseerd (3)

Q15 We kunnen verschillende niveaus van participatie bij de lokale politiek en bestuur onderscheiden. Aan welke heb je wel eens deelgenomen en aan welke wil je deelnemen?

Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

	Heb ik aan deelgenomen (4)	Wil ik aan deelnemen (5)
Informereren - De gemeente bepaalt en informeert haar inwoners (7)	☐	☐
Raadplegen - De gemeente bepaalt maar vraagt betrokkenen zoals inwoners en organisaties om een reactie. (8)	☐	☐
Adviseren - De gemeente bepaalt, maar adviezen van inwoners en organisaties spelen een belangrijke rol. (9)	☐	☐
Coproduceren – De gemeente en inwoners bepalen samen de agenda en maken een plan. De gemeente neemt de beslissing en verbindt zich aan de oplossing (10)	☐	☐
Meebeslissen – De gemeente en inwoners bepalen samen het beleid en nemen samen de beslissing. (11)	☐	☐
Geen enkele (12)	☐	☐

Q12 Ik voel mij op een schaal van 1-10 verbonden met de woonkern in de gemeente Losser waarin ik ben opgegroeid of woon

- 1 (4)
- 2 (5)
- 3 (6)
- 4 (7)
- 5 (8)
- 6 (9)
- 7 (10)
- 8 (11)
- 9 (12)
- 10 (13)

Q13 Ik voel mij op een schaal van 1-10 verbonden met de gemeente Losser

- 1 (4)
- 2 (5)
- 3 (6)

- 4 (7)
  - 5 (8)
  - 6 (9)
  - 7 (10)
  - 8 (11)
  - 9 (12)
  - 10 (13)
-

Q14 Ik vind het fijn wonen in de gemeente Losser

- Helemaal eens (1)
- Eens (2)
- Neutraal (3)
- Oneens (4)
- Helemaal oneens (5)

Q15 Wat vond je van de bijeenkomst met de andere jongeren en gemeenteraadsleden?

- Zeer positief (1)
- Positief (2)
- Neutraal (3)
- Negatief (4)
- Zeer negatief (5)

Q16 Wat ging er volgens jou goed tijdens de bijeenkomst?

_____

Q17 Wat kon er volgens jou beter bij een volgende bijeenkomst?

_____

Q18 Wil je nog iets opmerken naar aanleiding van deze enquête?

- Ja (1) _____
- Nee (2)

Q19 Wil je geïnformeerd worden over de resultaten van de enquêtes?

- Ja (1)
  - Nee (2)
-

Q20 Wat is je e-mail adres?

_____

Appendix 3. Onderzoeksinstrument: Enquête controlegroep

Jongeren en de gemeente(raad) in Losser

Start of Block: Default Question Block

Q1

Beste deelnemer,

Allereerst wil ik je alvast bedanken voor je deelname aan dit onderzoek. Ik ben een student bestuurskunde aan de Universiteit Twente en loop stage bij de griffie (Ben Pikula) van de gemeente Losser. In het onderzoek kijk ik naar de relatie tussen de inwoners van de gemeente Losser en de gemeenteraad, mijn onderzoek richt zich op jongeren in Losser. Daarnaast worden er aan het einde van deze enquête ook een aantal vragen gesteld over het wonen in de gemeente Losser.

Deze enquête zal ongeveer 5-7 minuten van je tijd in beslag nemen. Er zal betrouwbaar met je gegevens worden omgegaan en de resultaten worden geheel anoniem verwerkt. Mocht je nog vragen of opmerkingen hebben, laat dat dan vooral weten!

e-mail: r.g.buursink@student.utwente.nl

Nogmaals hartelijk dank voor je deelname aan dit onderzoek.

Met vriendelijke groet,

Rick Buursink

Q2

Wat is je geslacht?

- Man (1)
- Vrouw (2)
- Anders/zeg ik liever niet (3)

Q3 Wat is je leeftijd?

Q4 In welke kern binnen de gemeente Losser woon je of heb je gewoond? Indien je in meerdere kernen hebt gewoond, kies je de kern waar je het langste hebt gewoond.

- Losser (1)
- Overdinkel (2)
- De Lutte (3)
- Glane (4)
- Beuningen (5)
- Anders, namelijk: (6) _____

Q5 Ben je actief bij een vereniging?

- Ja (1)
  - Nee (2)
  - Zeg ik liever niet (3)
-

Display This Question: If Ben je actief bij een vereniging? = Ja

Q6 Bij wat voor een vereniging(en) ben je actief?

- Sportvereniging (1)
- Zang-, muziek- of toneelvereniging (2)
- Hobbyvereniging (3)
- Politieke partij of organisatie (4)
- Vakbond of consumentenorganisatie (ANWB/Consumentenbond) (5)
- Gezelligheidsvereniging (6)
- Ander soort vereniging (7)
- Niet actief bij een vereniging (8)

Q7 Ga je momenteel nog naar school of studeer je nog?

- Ja (1)
- Nee (2)

Q8 Welke opleiding volg je momenteel?

Mocht je geen opleiding meer volgen, kruis dan de hoogst afgeronde opleiding aan

- Geen afgeronde opleiding (1)
- Lager onderwijs (2)
- Lager beroepsonderwijs, vmbo basisgeroepsgerichte of kaderberoepsgerichte leerweg (3)
- Mavo, vmbo theoretische of gemengde leerweg, ULO, MULO (4)
- Middelbaar beroepsonderwijs (mbo, bol, bbl) (5)
- Havo/vwo (6)
- Hoger beroepsonderwijs (HBO) (7)
- Wetenschappelijk onderwijs (WO) (8)
- Weet niet/wil niet zeggen (9)

Q9 Kun je op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe tevreden je bent met de gemeente?

- 1 (1)
- 2 (2)
- 3 (3)
- 4 (4)
- 5 (5)
- 6 (6)

- 7 (7)
- 8 (8)
- 9 (9)
- 10 (10)

Q9 Kun je op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe tevreden je bent met de gemeente?

- 1 (1)
- 2 (2)
- 3 (3)
- 4 (4)
- 5 (5)
- 6 (6)
- 7 (7)
- 8 (8)
- 9 (9)
- 10 (10)

Q10 Kun je aangeven hoe geïnteresseerd je bent in de lokale politiek?

- Niet geïnteresseerd (1)
- Tamelijk geïnteresseerd (2)
- Zeer geïnteresseerd (3)

Q11 We kunnen verschillende niveaus van participatie bij de lokale politiek en bestuur onderscheiden. Aan welke heb je wel eens deelgenomen en aan welke wil je deelnemen? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk

	Heb ik aan deelgenomen (2)	Wil ik aan deelnemen (4)
Informereren - De gemeente bepaalt en informeert haar inwoners (1)	☐	☐
Raadplegen - De gemeente bepaalt maar vraagt betrokkenen zoals inwoners en organisaties om een reactie. (2)	☐	☐
Adviseren - De gemeente bepaalt, maar adviezen van inwoners en organisaties spelen een belangrijke rol. (3)	☐	☐
Coproduceren – De gemeente en inwoners bepalen samen de agenda en maken een plan. De gemeente neemt de beslissing en verbindt zich aan de oplossing (4)	☐	☐
Meebeslissen – De gemeente en inwoners bepalen samen het beleid en nemen samen de beslissing. (5)	☐	☐
Geen enkele (6)	☐	☐

Q12 Ik voel mij op een schaal van 1-10 verbonden met de woonkern in de gemeente Losser waarin ik ben opgegroeid of woon

- 1 (1)
- 2 (7)
- 3 (9)
- 4 (10)
- 5 (11)
- 6 (12)
- 7 (13)
- 8 (14)
- 9 (15)
- 10 (16)

Q13 Ik voel mij op een schaal van 1-10 verbonden met de gemeente Losser

- 1 (4)
- 2 (5)
- 3 (6)
- 4 (7)
- 5 (8)
- 6 (9)
- 7 (10)
- 8 (11)
- 9 (12)
- 10 (13)

Q14 Hoe zou de gemeenteraad en/of gemeenteraadsleden jou in het vervolg het beste kunnen bereiken? Geef maximaal drie antwoorden

- Sociale media (4)
- Hallo Losser (5)
- Rtv-losser (6)
- Regionale media (Tubantia, RTV Oost) (7)
- Een digitale nieuwsbrief (8)
- Spreekuren (9)
- Weet ik niet (10)
- Niet (11)
- Anders, namelijk (12) _____

Q15 Hoe wil jij de gemeenteraad en/of gemeenteraadsleden in de toekomst kunnen bereiken? Geef maximaal drie antwoorden

- Sociale media (1)
  - Hallo Losser (4)
  - Rtv-losser (5)
  - Regionale media (Tubantia, RTV Oost) (6)

  - Een digitale nieuwsbrief (7)
  - Spreekuren (8)
  - Weet ik niet (9)
  - Niet (10)
  - Anders, namelijk (11) _____
-

Q16 Ik vind het fijn wonen in de gemeente Losser

- Helemaal eens (1)
- Eens (2)
- Neutraal (3)
- Oneens (4)
- Helemaal oneens (5)

Q17 Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen

- Ja (1)
  - Nee (2)
  - Weet niet/zeg ik liever niet (3)
-

Display This Question: If Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen = Nee

Q18

Om welke reden wil je verhuizen?

Geef maximaal drie antwoorden

- Dichter bij werk wonen (1)
- Dichter bij studie wonen (7)
- Dichter bij familie/vrienden wonen (8)
- Geen beschikbare woning in de gemeente Losser (9)
- Ik wil zelfstandig wonen (10)
- Ik ga trouwen of samenwonen (11)
- Anders, namelijk: (12) _____

Display This Question: If Om welke reden wil je verhuizen? Geef maximaal drie antwoorden = Ik wil zelfstandig wonen Or Om welke reden wil je verhuizen? Geef maximaal drie antwoorden = Geen beschikbare woning in de gemeente Losser

Q19 Naar welk type woning ben je op zoek of zou je zoeken als je wilt verhuizen?

- Tussenwoning (108)
- Hoekwoning (109)
- Twee-onder-een-kap woning (110)
- Vrijstaande woning (111)
- Appartement zonder lift (112)
- Appartement met lift (113)
- Kamerhuur (114)
- Studio (115)
- Anders, namelijk (116) _____

Display This Question: If Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen = Nee

Q20 Naar welke regio wil je verhuizen?

- Binnen Twente (1)
- Noord-Nederland (Groningen, Friesland of Drenthe) (5)
- West-Nederland (Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht of Flevoland) (2)
- Zuid Nederland (Zeeland, Noord-Brabant of Limburg) (3)
- Oost-Nederland (Gelderland en Overijssel (zonder Twente)) (4)
- Duitsland (6)
- Overig (7)

Display This Question: If Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen = Nee

Q21 Wat is de kans dat je na een eventuele verhuizing nog terugkeert naar de gemeente Losser?

- Zeer hoog (1)
- Hoog (2)
- Neutraal (4)
- Laag (8)
- Zeer laag (9)
- Weet niet/zeg ik liever niet (10)

Display This Question: If Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen = Nee

Q21 Wat is de kans dat je na een eventuele verhuizing nog terugkeert naar de gemeente Losser?

- Zeer hoog (1)
- Hoog (2)
- Neutraal (3)
- Laag (4)
- Zeer laag (5)

Weet niet/zeg ik liever niet (6)

Display This Question: If Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen = Nee

Q22 Om welke reden zou je terug willen keren? Geef maximaal drie antwoorden

- Dichter bij werk wonen (1)
  - Dichter bij studie wonen (2)
  - Dichter bij familie/vrienden wonen (3)
  - Er zijn woningen beschikbaar in de gemeente Losser (4)
  - Ik wil zelfstandig wonen (5)
  - Ik ga trouwen of samenwonen (6)
  - De vereniging(en) waar ik lid van ben in Losser (7)
  - Anders, namelijk: (8) _____
-

Display This Question: If Ik ben van plan de komende vijf jaar in de gemeente Losser te blijven wonen = Ja

Q23 Om welke reden wil je in Losser blijven wonen? Geef maximaal drie antwoorden

- Dicht bij werk wonen (1)
- Dicht bij studie wonen (2)
- Dicht bij familie/vrienden wonen (3)
- Er zijn woningen beschikbaar in de gemeente Losser (4)
- Ik wil zelfstandig wonen (5)
- Ik ga trouwen of samenwonen (6)
- De vereniging(en) waar ik lid van ben in Losser (7)
- Anders, namelijk: (8) _____

Q24 Wat kan de gemeente doen om jou in Losser te houden of terug te laten keren?

_____

Q25 Wil je na afloop geïnformeerd worden?

- Ja (1)
- Nee (2)

Q26

Wat is je e-mail adres?

_____

End of Block: Default Question Block

Appendix 4. Onderzoeksinstrument: Interviewleidraad

- introductie -

- Het interview zelf zal minder dan 5 minuten duren, ik heb een klein aantal vragen te stellen.
- Het interview zal na afloop getranscribeerd worden en voor controle met u worden gedeeld.
- Het interview zal anoniem worden verwerkt, namen van personen, organisaties & plaatsen worden geanonimiseerd.

- Vragen -

1. Wat vond u van de interventie?
2. Wat kon er beter?

- afsluiting -